

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ТЮРКСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Кваліфікаційна робота магістра з тюркської філології

на тему: «СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ПОЗНАЧЕННІ
ПОЗИТИВНИХ І НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ»

Допущено до захисту

«___» _____ року

студентки групи МПтур 54-18

факультету сходознавства

освітньо-кваліфікаційної програми

Галузевий переклад: турецька мова,

англійська мова

за спеціальністю 035 Філологія

за спеціалізацією 035.068 Східні мови

та літератури (переклад включно),

перша – турецька

Болотнікової Анастасії Андріївни

Завідувач кафедри

(підпис)

(ПІБ)

Науковий керівник:

канд. філол. наук, доц. Сорокін С. В.

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНОТЕОРИТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ.....	8
1.1. Фразеологія як розділ мовознавства у сучасній тюркології.....	9
1.2. Теоретичні засади дослідження фразеології в сучасній турецькій мові ..	16
1.3. Позитивні й негативні емоції як об'єкт вивчення емотивно-чуттєвої сфери людини у фразеології.....	22
Висновки до Розділу 1	32
РОЗДІЛ II. СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ ПОЗИТИВНІ І НЕГАТИВНІ ЕМОЦІЙ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ.....	34
2.1. ФО, які характеризують позитивні емоції в сучасній турецькій мові	36
2.1.1. ФО, що виражають зацікавленість	36
2.1.2. ФО, що виражають радість.....	37
2.2. ФО, які характеризують негативні емоції в сучасній турецькій мові.....	40
2.2.1. ФО, що виражають страждання.....	40
2.2.2. ФО, що виражають емоцію гнів.....	43
2.2.3. ФО, що виражають відразу.....	45
2.2.4. ФО, що виражають презирство.....	46
2.2.5. ФО, що виражають сором.....	48
2.2.6. ФО, що виражають страх.....	50
Висновки до Розділу 2	53
Висновки	55
Özet.....	57
Список використаних джерел	60
Додатки.....	63
<i>Додаток 1.</i>	63
<i>Додаток 2.</i>	63
<i>Додаток 3.</i>	64

ВСТУП

Фразеологія – це скарбниця мови, яка є результатом тривалого процесу практичного використання мови [19, с. 12]. Фразеологізми надають мові сили й переконливості, барвистості, вони оживляють мову, роблять її більш емоційною. У нашому випадку, фразеологізм як стійкий мовний зворот є мовним засобом відображення емоцій і психічних станів людини.

Враховуючи те, що національно-культурні особливості мови найяскравіше і своєрідно проявляються на фразеологічному рівні, на нашу думку, взаємозв'язок мови і емоційної сфери людини в турецькій мові є досить актуальною темою.

Людина у своїй мовленнєвій діяльності не лише інформує про певні явища в навколишньому світі, а й виражає при цьому своє ставлення до них. Однією з ознак висловлення думки мовця, рівня володіння мовним різноманіттям мови є використання фразеологічних одиниць (ФО).

Діяльність людини, її поведінка завжди зумовлюють появу певних почуттів і позитивне або негативне, нейтральне або невизначене ставлення до дійсності, яке формується в мозку й передається як задоволення або розчарованість, радість або сум, здивування, байдужість, гнів, сором тощо.

Творення ФО, їхня щоденна поява – це реальний і постійний процес, спричинений абсолютною потребою людського спілкування. Процес розуміння й аналізу фразеологічного складу мови – це шлях до пізнання ментальності народу, його уявлень про світ і сприйняття себе в цьому світі. Саме тому ФО є актуальним об'єктом дослідження у працях багатьох мовознавців.

Проблеми перекладу фразеології вивчають багато дослідників: Виноградов В.С., Шадрін Н.Л., С. Флорін, Арсентьева Е.Ф., Федоров А.В., Комісаров В.Н., найбільш докладно труднощі, пов'язані з перекладом ФО, розглянуті в працях Солодуб Ю.П., Дмитрієвої Л.Ф., Кунцевич С.Е., Гаріфуліної Е.М., Мартінкевіч Е.А., Смирнової Н.Ф. і ін.

Сталі вирази турецької мови в українській тюркології залишаються малодослідженою сторінкою, зокрема, цю тематику вивчали Г. І. Халимоненко й І. Л. Покровська [18].

У турецькому мовознавстві фразеологія, як окрема дисципліна, *deyimbilim*, сформувалася лише в останні десятиліття і пов'язана з дослідженнями Д. Аксана, О.А. Аксой, Л.С. Узун й інших, яким передувала багаторічна праця зборів і опису фактичного матеріалу такими вченими як Т. Доганай, А. Пюскюллюоглу, С. Емір (Doğanay1971, Püsküllüoğlu 1998, Emir1969). Вивчення фразеології зводиться лише до загального опису характеру фразеологізму, його місця в системі мовних одиниць і деяких його стилістичних властивостей. Першим лінгвістом у турецькому мовознавстві, який намагався визначити поняття фразеологізму, став Омер Аксой.

Загалом фразеологізми характеризуються емоційною виразністю і експресивністю, а більшість фразеологізмів мають метафоричне значення. Турецька мова має свої національні особливості, що виявляються у специфічній образності фразеологізмів, що виникають внаслідок своєрідного поєднання понять, створених на основі постійних асоціативних реалій, тобто словесних образів-символів. Такі ФО є результатом образного переосмислення предметів і явищ, які у результаті метафоризації, окрім прямого значення, можуть вживатися переносно для позначення властивостей інших предметів і людських емоцій. У процесі аналізу образної системи фразеології стає зрозумілим, що сам вибір образу-прототипу – це вже вираження національного світосприйняття певної мовленнєвої спільноти.

У зв'язку зі зростаючим інтересом науковців до дослідження мовних явищ у нерозривному зв'язку з людиною актуальним об'єктом дослідження стає емоційна сфера людини, яка розглядається з позиції різних підходів до вивчення мови: лінгвокультурологічного і психолінгвістичного.

Актуальність дипломної роботи зумовлена недостатнім вивченням фразеологізмів, що виражають позитивні й негативні емоції в турецькій мові, незважаючи на велику кількість статей, наукових праць, присвячених

фразеології. Емоційні процеси відіграють величезну роль в житті людини. Урізноманітнюючи наше сприйняття об'єктивної дійсності, вони знаходять свій обов'язковий прояв у всіх видах діяльності, включаючи і мовну діяльність, як на етапі її програмування, так і на етапі реалізації висловлювання. У сучасній науці вплив емоцій на мовну діяльність, перш за все, є предметом дослідження або психологів, або психолінгвістів. У рамках власне лінгвістичного дослідження, актуальність емоційних висловів ми розглядаємо на лексичному і синтаксичному мовному рівнях.

У зв'язку з розвитком турецько-українських міжкультурних відносин, коли взаємодія двох мов – турецької і української, є актуальною в умовах розширення кордонів спілкування. Носії різних мов разом із національно-специфічними особливостями успадковують й універсальні вирази, завдяки яким можливе спілкування і порозуміння між представниками різних культур.

Наше дослідження – це компонентний аналіз семантичних особливостей, внутрішньої форми й образності ФО, що виражають емоції і почуття людини.

Необхідність вивчення цієї теми також зумовлена важливістю вживання фразеологізмів у мові, адже саме властивості фразеологізмів, такі як образність і експресивність значення, роблять нашу мову яскравішою, емоційнішою, більш образною і виразною, незалежно від того, якою мовою ми розмовляємо – українською або турецькою.

Об'єктом дослідження є особливості фразеологічних одиниць турецької мови, що позначають позитивні й негативні емоції.

Предметом дослідження є семантичні особливості фразеологізмів у позначені позитивних і негативних емоцій.

Метою нашого дослідження є виявлення семантичних особливостей ФО, що виражають позитивні і негативні емоції.

Для досягнення цієї мети в роботі були поставлені такі **завдання**:

1) охарактеризувати поняття “фразеологізм” й існуючі класифікації фразеологізмів українських і турецьких мовознавців;

- 2) визначити семантичні моделі фразеологізмів турецької мови, які виражають позитивні і негативні емоції
- 3) визначити актуальне значення кожної ФО;
- 4) класифікувати ФО, що позначають позитивні і негативні емоції у вигляді турецько-українського словника ФО, що виражають почуття людини;
- 5) виявити у відсотковому відношенні кількість досліджених ФО кожної підгрупи.

У нашій роботі для вирішення поставлених завдань використовуються такі **методи** дослідження, як структурно-зіставний метод для аналізу поглядів на теорію фразеологізму в мовознавстві, метод структурно-семантичного моделювання, який застосовується для виокремлення різних за структурою і семантикою фразеологічних груп, описовий метод, для визначення семантики й структури, а також метод словникових дефініцій, метод фразеологічної ідентифікації, метод компонентного аналізу, метод аналізу внутрішньої форми ФО, вибірковий аналіз, статистичний метод обробки результатів і аналіз літературних джерел.

Методологічною основою дослідження є когнітивний підхід. за допомогою когнітивної лінгвістики мова розглядається як форма розумової діяльності людини, що охоплює сфери його індивідуального життя і є складовою частиною емоціональної людської природи, а мовна здатність є частиною людської когнітивної діяльності.

Когнітивний підхід у дослідженні фразеологічного матеріалу, дозволив детальніше розглянути взаємозв'язок мови з людиною, з її мисленням, інтелектом і розумом, з усіма її пізнавальними процесами.

Наукова новизна виявляється в теоретичних положеннях, які вперше в такому аспекті сформульовано й змістовно обґрунтовано під час вивчення семантичних особливостей фразеологізмів на позначення позитивних і негативних емоцій у сучасній турецькій мові.

Практичне значення магістерської роботи полягає в можливості використання результатів проведеного дослідження при складанні навчальних

посібників із досліджуваної тематики. Матеріал дослідження, висновки й узагальнення, що містяться в роботі, можуть бути використані при викладанні практичного курсу перекладу з турецької мови, лексикології турецької мови.

Матеріалом дослідження слугували ФО турецької мови, які виражають позитивні і негативні емоції, відібрані з фразеологічних словників [1; 4] і он-лайн ресурсів [26].

Апробація роботи була здійснена на науково-практичній конференції у вигляді доповіді й тез доповіді [6].

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНОТЕОРИТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Фразеологія – це розділ мовознавства, що вивчає стійкі поєднання слів. “У фразеології, як і в інших науках, є дискусійні питання, які є актуальними і сьогодні. Передусім, це стосується самого визначення поняття “фразеологічна одиниця”. У лінгвістиці не існує єдиного визначення цього поняття. Найчастіше причиною цього стає різне розуміння дослідниками сутності самої ФО” [22, ст. 4].

Фразеологією також називають сукупність таких поєднань – фразеологізмів. Сутність фразеологізму неоднозначна. Одні вчені відносять до них лише ті поєднання слів, що мають узагальнено-переносне значення, що не розкладається на частини (*dört gözle beklemek* – букв. *чекати чотирма очима, чекати з нетерпінням*). Інші вважають фразеологізмами або ФО всі поєднання, які відтворюються у готовому вигляді – навіть такі “словесні штампи” як *günaydın* – *добрий ранок*, *güle güle* – *до побачення*. Треті відносять до фразеологізмів прислів'я, афоризми, літературні цитати типу *Gönülden gönüle yol vardır* – присл. *серце серцю вість подає; серце до серця вісточку передає*.

Об'єктом вивчення фразеології є ФО – поняття, що позначає “семантично пов'язані поєднання слів і речення” [28, ст. 59]. У нашому дослідженні ми відштовхуємося від широкого розуміння фразеології, об'єктом якої є всі стійкі словосполучення з ускладненим значенням, які мають ознаки стійкості, відтворюваності й експресивності. Особливе значення надається ступеню семантичної ідентифікації ФО.

Підвищений інтерес до фразеології в Туреччині припадає на 60-70-ті роки ХХ століття. В основному, це лексикографічні праці, в яких фразеологічна концепція авторів викладається у вигляді передмови або післямови. Зупинимося на найбільш важливих, на наш погляд, працях турецьких лінгвістів у власному перекладі й інтерпретації. У турецькому мовознавстві фразеологія як окрема дисципліна, *deyimbilim*, сформувалася лише в 1980-90-ті роки й

пов'язана з працями Д. Аксана, О. А Аксоя, А. Дагпинара, Л. С. Узун, й інших, кому передував багаторічний труд збору й опису фактичного матеріалу такими вченими як С. Емір, Т. Доганай, К. Ейюбоглу. Вивчення фразеології зводиться лише до загального опису характеристик ФО, представлених прислів'ями й ідіомами, їх місця в системі мовних одиниць і деяких стилістичних властивостей.

У зв'язку з тим, що дослідження турецьких лінгвістів важкодоступні й маловідомі в Україні, вважаємо, що буде доцільно зупинитися на аналізі літератури у даному питанні детальніше.

1.1. Фразеологія як розділ мовознавства у сучасній тюркології

Людям із давніх часів властива образність і метафоричність висловлювання. У своїх аргументах вони часто звертаються до цитат, використовують крилаті вислови, прислів'я і приказки, що дає можливість психологічно впливати на слухача, підсвідомо переконувати його й розділяти дану точку зору. Найяскравіше у фразеології простежується національний дух, національна специфіка, особливості національної семантики, закріплюється образне мислення народу. Треба зазначити, що фразеологія – це візитна картка мови. На зміст сталого виразу накладає відбиток історія його народу, його форми й умови існування, його мова, а також геополітичні чинники: географічне положення країни, суспільно-політичний і релігійний устрій, звичний для народу рослинний і тваринний світ, наявність країн-сусідів і інші. Саме існування цих факторів часто надає фразеологізму національний колорит, який особливо помітний при порівнянні з іншомовною фразеологією.

У процесі виникнення мови, слова з'єднуються одне з одним, утворюючи словосполучення. Одні з них вільні – вони утворюються у мові в міру нашої потреби, інші слова, з'єднуючись разом, втрачають своє індивідуальне лексичне значення й утворюють нове смислове ціле, яке за семантикою прирівнюється до окремого слова, називаються пов'язаними або

фразеологічними. Фразеологізми несуть у собі багато більше інформації тому їх вивчають у різних аспектах: когнітивному, лінгвокультурологічному, функціональному тощо. Фразеологізми пов'язані з найрізноманітнішими предметно-чуттєвими сферами, причому функціональна активність їх у різні часи неоднакова й зумовлюється побутовими чинниками.

Кожна мова має у своєму складі значну кількість фразеологізмів, що вживаються носіями мови завжди у звичному, сталому оформленні. Саме вони найвиразніше передають дух і національні особливості мови, для потреб спілкування в усній і письмовій формах.

Нині фразеологія як галузь лінгвістики є динамічною системою, що постійно розвивається. Разом із розвитком суспільства проходять певні етапи її змін, адже “мови не можуть не змінюватися перш за все з тієї простої причини, що в основі актів комунікації, засобом практичного здійснення яких є мова, знаходиться відображення людиною оточуючої її дійсності, яка сама перебуває у постійному русі й розвитку” [24, ст. 206].

У теперішній час фразеологія переважно розглядається як галузь лінгвістики, предметом вивчення якої є всі стійкі й відтворювані складові назви – комплексні знаки мови (Чернишова І.І., Кунин А.В., Телія В.М., Назарян А.Г.).

До числа найбільш дискусійних проблем фразеології належить об'єм фразеологічного корпусу в мовній системі. Проблема обсягу фразеології і її місця в системі мовних рівнів обумовлена різним розумінням знакової природи фразеологізму і ознак цієї одиниці, які в історії вивчення фразеології пережили розширення і звуження свого складу. Сукупність усіх суттєвих ознак дає повне уявлення про одиницю фразеології: стійкість, відтворюваність, номінативність, образність, експресивність, обсяг більше одного слова, роздільно-оформленість [8; 28; 30; 33].

Ми дотримуємося широкого підходу в розумінні ФО. Тим самим ми, слідом за Н.М. Шанським, в її склад включаємо як фразеологічні сполучення, так і фразеологічні вирази (прислів'я і приказки) [31, ст. 25]. Когнітивний

підхід до проблем мови і семантики “відкриває нові перспективи в дослідженні природи різних мовних одиниць, їхнього значення і функціонально-системного статусу. Розуміння мови як функціонально знакової системи призначеної для вилучення, зберігання і передачі інформації” [14], викликало необхідність вивчення уявлення знань в мові. Найменування фрагментів дійсності мовними формами передбачає комплексне дослідження процесів і механізмів когнітивної, розумової і пізнавальної діяльності людини за допомогою самої мови.

Природа фразеологізмів визначає їх як особливі знаки й зумовлює необхідність їх дослідження в рамках антропоцентричної спрямованості. Про це свідчать роботи В.Н. Телія, А.Н. Баранова, Д.О. Добровольського й ін.

Вивчення фразеологізмів класу ідіом з когнітивного боку дозволяє розглядати їх як мікротекст, “в номінативній основі яких, пов’язане з ситуативним характером позначуваного, при його концептуалізації додаються всі види інформації, які характерні для відображення ситуації в тексті, але наведені у фразеологізмах у вигляді “обгортки” готової до вживання, як текст в тексті” [29, ст. 3]. Під типами інформації розуміється об’єктивний і суб’єктивний зміст одиниці: денотація, оцінка, вмотивованість, емотивність, експресивність, образність, національно-культурне бачення світу.

Фразеологізми у лінгвістиці класифікуються за певними ознаками і джерелом походження. Найбільше в мовах застосовуються ФО народного походження, як наприклад, прислів’я і приказки, різні жартівливі вирази, що закріпилися і в літературній мові кожного народу. Також сюди відносять і народну мову. Фразеологізми фольклорного походження здебільшого специфічні для кожної окремої мови. У неспоріднених мовах є аналогічні за значенням прислів’я й приказки, але вони можуть мати суто національні синонімічні звороти. Серед таких фразеологізмів особливе місце посідають ідіоми.

“Ідіома” походить від давньогрецького слова “*idióma*”, що означає “особливість, своєрідність”. Ідіома – своєрідне стійке вираження, зміст якого не

залежить від слів, що входять до його складу і властиве тільки певній мові. Найчастіше ідіома не підлягає перекладу. Під час перекладу ідіом слід добирати відповідний вислів у мові, на яку здійснюється переклад, бо під час буквальної передачі компонентів втрачається цілісне значення фразеологізму. Виділяють дві основні думки щодо ідіоматичних одиниць – так звані “широкий підхід” і “вузький підхід” до ідіом. Згідно з останнім, ідіомами вважають лише такі “стійкі словосполучення, семантика яких не виводиться зі значень її складників, а інтегрована ними формально; виникає внаслідок втрати мотиваційних відношень” [23, ст. 173].

Початкова мета використання в мові ідіом – вираження певного поняття в особливій формі через дотепний, елегантний і привабливий опис. Прислів'я націлені на те, щоб показати людям дорогу, дати настанову, розкрити реалії життя для отримання корисного уроку. Можна зробити висновок, що цілі вживання турецьких ідіом і прислів'їв не співпадають.

Особливе місце А. Аксой виділяє словам, що розташовані на межі між ідіомами і прислів'ями:

1) серед ідіом і прислів'їв можуть зустрічатись одні й ті ж мовні одиниці. До таких одиниць відносять ФО, що мають два значення або два варіанти тлумачення: *Açtırma kutuyu söyletme kötüyü* – букв. *не змушуй відкривати коробку і говорити погане; Тримай язик за зубами*.

Якщо розтлумачити цей вираз як “Не зли свого співрозмовника, не дозволяй йому розповсюджувати відомості стосовно тебе самого і висловлюватись про тебе погано”, висловлення виповнює роль прислів'я. Якщо ж розглянути вислів в якості попередження співрозмовник “Не зли мене, а то я розповім про тебе погане”, то в такому випадку вислів набуває статус ідіоми. В цьому прикладі ключову роль займає вибір непрямого додатку, що виражається завуальованим займенником “йому” в першому випадку або “мене” в другому. Вибір залишається за мовцем.

2) деякі ФО під час зміни відмінювання дієслова можуть переходити з класу ідіом в клас прислів'їв і навпаки: *Dağ yürümezse abdal yürür* – букв. *якщо гора не йде до Магомета, то Магомет іде до гори*.

В цьому випадку – це прислів'я, але якщо ми її вживаємо в формі: *Dağ yürümezse abdal yürüsün* – букв. *якщо гора не йде, нехай іде дурень*, це вже ідіома

Крім того, поширена фразеологія також з інших джерел, а саме:

1) стійкі вирази виробничо-професійного походження, які виникли з розвитком науки й техніки, внаслідок переносного вживання термінологічних словосполучень;

2) крилаті вислови видатних людей як турецьких, так і світових письменників і поетів;

3) античні вислови, які вимагають знання міфів давньої Греції;

4) релігійні вислови, засвоєні з Святого Письма Корану;

5) переклади іншомовних фразеологічних зворотів, які запозичені з інших мов.

У турецькій мові є ФО, що складаються з одного слова, але їх небагато: *şarapçı* (випиває щовечора), *iblis* (хитрун, інтриган), *kaçarlanmış* (колишній, досвідчений), *sulu* (безпардонний, нахабний), *basaksız* (низький), *gedikli* (завсідник), *yagcı* (підлесник), *çirkef* (огидний, брудний), *kaçık* (безумний), *rişkin* (пронизливий, пронизуватий), *yüzsüz* (безсовісний, безпардонний). Можливості досягнення повноцінного перекладу ФО залежать головним чином від відношеннями між одиницями вихідної мови й мови перекладу: їх або перекладають фразеологізмом (фразеологічний переклад), або іншими способами (за відсутністю фразеологічних еквівалентів) – нефразеологічний переклад.

Розглядаючи класифікацію фразеологізмів треба зазначити, що існують різні підходи щодо принципів класифікації фразеологізмів: семантичні, генетичні, функціональні, ідеографічні, експресивно-стилістичні, морфологічні, синтаксичні класифікації фразеологізмів з погляду їх лексичного складу,

структури. Останніми роками поширення набули дві класифікації: семантична і функціональна.

Як зазначалося вище, наявність фразеології додає мові жвавості, барвистості і гнучкості, оскільки ФО, крім певного змісту, містять в собі багатство експресивно-стилістичних відтінків, завданням перекладача є, не тільки передати українською мовою смисл ФО, але і донести до слухача її образність і експресивність. При перекладі ФО перш за все необхідно виділити стійке поєднання в українському тексті, а для цього перекладач повинен добре знати фразеологію мови-оригіналу. Потім обирається спосіб перекладу ФО. Спосіб перекладу обирається в кожному конкретному випадку і залежить від типу фразеологізму.

Дуже складно точно перекласти фразеологізми, які є носіями етнокультурного змісту, тому що при перекладі важливо зберегти колорит ФО. Так, наприклад, виникають труднощі при перекладі турецьких фразеологізмів українською мовою, пов'язаних з повсякденним життям і побутом турецького народу, тому що турецька і українська культури дуже сильно відрізняються одна від одної. З цієї причини фразеологізми, що містять реалії життя певного народу, не завжди можуть бути зрозумілі представниками інших народів і культур. У цьому полягає певна складність розуміння ФО інших народів і культур.

В.Н. Комісаров пропонує такі способи перекладу образних ФО [13, ст.48]:

- а) фразеологічний еквівалент;
- б) фразеологічний аналог;
- в) дослівний переклад;
- г) описовий переклад

Перший спосіб, запропонований Комісарова В.Н. – переклад за допомогою фразеологічного еквівалента.

Наприклад, турецький фразеологізм *“tavikan”* означає *“аристократичне походження”*, а в дослівному перекладі *“блакитна кров”*. Фразеологічним

еквівалентом в українській мові може бути представлений фразеологізм “*блакитної крові*”. Звідси випливає, що в українській мові ФО “*блакитної крові*” повністю відповідає за змістом фразеологізму “*mavikan*” в турецькій мові, тож у разі відсутності фразеологічного еквівалента, слід підібрати фразеологізм з подібним переносним значенням, заснованому на іншому образі.

Багато турецьких фразеологізми пов’язані з релігією Туреччини, її релігійними традиціями і уявленнями. Наприклад, “*kırkı çıkmak*” (досл. Вийти з сорока) – “*завершення сорока днів після народження або смерті*”. Цей фразеологізм вживається стосовно новонароджених немовлят, їх матерів, а також щодо померлих людей.

Своєрідність побуту й життя того або іншого народу знаходить своє відображення в мовному етикеті. Турецька фразеологія зафіксувала найбільш характерні для турецької мови традиційні звороти ввічливості, чемності. Наприклад, “*kolay gelsin*” (досл. *Нехай буде легко*) – “*побажання легкої роботи*”, “*geçmiş olsun*” (досл. *Нехай буде в минулому*) – “*побажання швидшого одужання*”. У зв’язку з цим необхідно також відзначити фразеологічний зворот “*hoş geldine gitmek*” (досл. *Йти, щоб сказати “Ласкаво просимо”*) – “*нанести перший візит новим сусідам*”. Це поєднання підкреслює важливість відносин із сусідами. Саме ця традиція особливо яскраво виражена в турецьких прислів’ях [25, с. 59].

Щоб зуміти вдало перекласти ФО, що містять національні реалії того або іншого народу, в нашому випадку турецького, перекладач має добре знати фразеологію мови як українського, так і турецького народів. Водночас, перекладач має володіти певним багажем знань з історії, побуту, культури двох народів.

Відповідності-кальки володіють певними перевагами і досить широко використовуються в перекладацькій практиці. По-перше, вони дозволяють зберегти образний лад оригіналу, що особливо важливо в художньому перекладі. По-друге, вони дають можливість подолати труднощі, які

виникають, коли в оригіналі образ обігрується для створення розгорнутої метафори [13].

Коли у ФО немає ні еквівалента, ні аналога, вдаються до ще одного способу перекладу ФО – дослівної передачі образу, тобто переклад здійснюється шляхом калькування. Наприклад, турецький фразеологізм “*Aralarından su sızmatmak*” шляхом калькування знаходить відповідність в українській мові “*не розлий вода*” [25, с. 61].

Четвертий спосіб перекладу – описовий переклад. Описовий переклад є поясненням сенсу ФО за допомогою вільного поєднання. Часто перекладачам доводиться шукати еквіваленти ідіомам не на рівні ФО, а на рівні слів, словосполучень або описових зворотів, найбільш близьких їм за семантичними і стилістичними параметрами [25, с. 23].

Описовий переклад є способом передачі значення фразеологічної одиниці за допомогою змінного словосполучення, експлікують значення цієї фразеологічної одиниці, що зазвичай призводить до втрати образності і виразності. Л.Ф. Дмитрієва, С.Є. Кунцевич, Е.А. Мартінкевіч, Н.Ф. Смирнова стверджують, що з метою пояснення сенсу фразеологічної одиниці, яка не має в українській мові ні аналога, ні еквівалента і не підлягає дослівному перекладу, перекладачеві необхідно вдатися до описового перекладу

1.2. Теоретичні засади дослідження фразеології в сучасній турецькій мові

Фразеологізми – це загальна назва семантично з’єднаних сполучень слів і речень, які відтворюються в мовленні у фіксованому співвідношенні семантичної структури і певного лексико-граматичного складу [27, ст. 43]. Основними й універсальними властивостями ФО мови є стійкість, відтворюваність і семантичне переосмислення.

Розкриття фразеологічних термінів спираються на роботи, створені як до, так і після становлення Турецької Республіки. До становлення Турецької

Республіки на початку османського періоду в словниках відводилося дуже мало місця фразеологізмам. Написаний в 1480 році невідомим автором і в 1936 році доповнений Валетом Ізбудаком твір “Atalar Sözü” (Слова предків) містить не тільки прислів'я, але і деякі фразеологізми. Ця робота має 689 виразів, і може вважатися першим словником сталих виразів [1, с. 56-57].

Шинасі до 1858 року працював над турецькими фразеологізмами і прислів'ями, зібраними в результаті ретельної і тривалої праці, і в 1863 році опублікував книгу під назвою “Durub-i Emsal-i Osmaniyye” (Османа прислів'я (Байки)). Збірка, що включає в себе 1500 прислів'їв і приказок, також містить понад 300 фразеологічних висловів. У 1870 році було друге видання книги, в якій число фразеологізмів досягло 400, а загальна кількість приказок – 2500. Так само як і в попередніх працях, в цій цінній праці також не було розмежування між прислів'ями і фразеологізмами, внаслідок цього вони не різнилися між собою [3, ст. 3-7].

Ебузія Тевфік працює над творами Шинаси, вносить доповнення, і збільшує число стійких виразів і слів до 4004. Третє ж видання збірника в 1885 році вирішують залишити зі старою назвою – Durub-i Emsal-i Osmaniyye. Ебузія Тевфік, який в творі писав про свої погляди щодо відмінностей між прислів'ями і фразеологізмами, намагався охарактеризувати ці види стійких виразів зі своєї точки зору. [1, с. 56-57]

Твір Текезаде М.Саїта “Durub-i Emsal-i Türkiye” (Турецькі прислів'я) або “Atalar Sözü” (Слово предків), видане в 1895 році, як говорилося вище, включає в себе прислів'я. Однак в ту епоху не було ніяких точних відмінностей між ними, а тому цей збірник містить в собі і фразеологізми. “Atalar Sözü”, складений в 1937 році кримчанином Сади Г., у порівнянні з іншими збірниками є об'ємнішим і включає в себе 2742 прислів'я і 2140 фразеологізмів [1, с. 60-74].

Після утворення Республіки Туреччина протягом довгого часу використовувалося слово “ta'bir”. Однак в 1935-му році Товариством з дослідження турецької мови в місті Стамбул був опублікований і поширений Кишеньковий довідник-словник з османського на турецьку мову, де замість

терміну “ta'bir” було рекомендовано використовувати слово “deyim”, яке переводилося як “вираз”. З тих пір це слово і почало використовуватись. Однак, такі дослідники і письменники, як: Мустафа Ніхат Озон, М. Халіт Байрам і М. Шакір Улкюташір ще довгий час використовували термін “ta'bir”. [3, ст.18]

“Збірник мовних зворотів з турецької мови” Мустафи Ніхат Озона, виданий в 1943, є першим самостійним твором щодо фразеологізмів. М.Н.Озон намагався розмежувати фразеологізми. Навіть якщо він довів, що фразеологізми складаються з двох і більше слів, на прикладі прислів'їв він додав і фразеологічні слова. Незважаючи на це, ця робота до того часу вважалася величезним просуванням в світі фразеологізмів. Праця, що містить приклади з усіх попередніх словників і літературних творів, містить понад 14000 фразеологізмів і слів. М.Н.Озон додав до свого словника назви літературних творів, звідки він брав приклади фразеологічних одиниць.

Після вищевказаних словників відносно фразеологізмів варто звернути увагу на роботу “Турецькі прислів'я і фразеологізми” Ферідуна Фазила Тюльбентчі. Після аналізу 15 словників, в 1963 році була видана перша книга, яка містить 15080 прислів'їв і висловів. А в другому виданні роботи 1977 року після доповнень, кількість прислів'їв і фразеологізмів досягло 17440. Письменник відкрито говорить, що утримується від їх класифікації [1, ст. 82-83].

Наразі у турецькій лінгвістичній традиції слова, названі в українському мовознавстві фразеологізмами, позначаються терміном *deyimler* (“вислови, ідіоми”). Однак цей термін використовується не тільки для ідіом (тобто мовних зворотів), але і для приказок.

Розглядаючи концепцію відомого фразеолога турецької мови Омера Асима Аксоя, автора двотомного словника турецьких прислів'їв й ідіом, О. Аксой вперше виділяє фразеологію в самостійну лінгвістичну дисципліну. Автор розмежовує прислів'я і ідіоми, а також включає прислів'я й ідіоми в обсяг фразеології. О. Аксой стверджує: “Подібно веселці, де кожен колір знаходиться в тісній взаємодії з іншим, між прислів'ями, ідіомами і словосполученнями

немає неперехідного кордону. Одне слово може мати властивість двозначності. І хоча жовтий, зелений і блакитний кольори знаходяться поруч, кожен з них представляє собою свій особливий колір. Те ж саме відбувається і з прислів'ями, і ідіомами, і простими словосполученнями, які мають свої відмінності і свої характерні особливості” [1, с. 89]. Фразеологію він описує як народну мудрість, що зберігається століттями і є стійкою до часових змін: “фразеологія – це засіб, за допомогою якого народ може висловити свою позицію” [1, с. 102].

Фразеологічні одиниці турецької мови О. Аксой ділить на прислів'я (atasözler), ідіоми (deyimler), мовні зрощення (kalıplar) і парні слова (ikilemeler).

Турецький лінгвіст Асим Аксой досить вичерпно і показово подає відмінності між “deyim” і “atasözü”. Структурні особливості прислів'їв:

- 1) прислів'я зазвичай мають сталу форму;
- 2) прислів'я короткі й лаконічні;
- 3) прислів'я складаються з одного, інколи – двох речень.

Семантичні особливості прислів'їв:

- 1) прислів'я передають суспільні й соціальні явища: *Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür* (букв. курка сусіда здається качкою);
- 2) прислів'я позначають явища природи: *Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır* (букв. прийде березень і змусить спалити лопату);
- 3) прислів'я передають мораль і повчання: *Yuuyan yılanın kuyruğuna basma* (букв. не наступай на хвіст змії, яка спить);
- 4) прислів'я виражають пораду: *Bal bal değtekle ağız tatlı olmaz* (букв. від того, що скажеш „мед“ у роті солодко не стане);
- 5) прислів'я відображають церемонії і звичаї: *Natır için çiğ tavuk (da) yenir* (букв. з поваги (до когось) навіть сиру курку їдять) [1, 17–19].

Головна відмінність прислів'їв від ідіом, на думку Омера Аксоє, – це те, що в ідіомах немає настанови, поради, судження. Наприклад, “*attan inip eşeğe binmek*” – проміняти чоботи на личаки, “*etekleri zil çalmak*” – відчувати радість, бути на сьомому небі від щастя – ідіоми, а в прислів'ях – наприклад,

“ağaç yaşken eğilir” – дерево гнеться, поки молоде, “ne ekersen onu biçersen” – що посієш, те й пожнеш – є повчання, порада, тобто прислів'я.

Що стосується семантичної моделі вираження емоцій у фразеології слід розглянути класифікацію В. В. Виноградова. Він виділяє три типи фразеологізмів: фразеологічні зрощення (ФЗ) (або ідіоми в вузькому значенні), фразеологічні єдності (ФЄ), фразеологічні сполучення (ФС) [8, ст. 46].

Фразеологічні зрощення – це стійке сполучення слів, значення якого не впливає зі значень окремих слів. ФЗ або ідіоми, давно сформовані, емоційно забарвленні словосполучення. На думку В.В. Виноградова, фразеологічні зрощення характеризуються невмотивованістю складу зворотів (тобто із суми складників таких ФО неможливо дізнатися про загальний зміст одиниці) й абсолютною семантичною єдністю компонентів [8, ст. 49].

Фразеологічні єдності (метафоричні одиниці) характеризуються образною мотивацією значень складників. Проте, як і зрощення, ФО є неподільним цілим.

На відміну від перших двох типів, третій тип класифікації – фразеологічні сполучення, які обов'язково мають у своєму складі вільні й фразеологічно зв'язні значення. Пізніше М.М. Шанський доповнив цю класифікацію четвертим типом – фразеологічні вирази (ФВ) – це речення з переосмисленим складом компонентів [23, ст. 641].

В українському мовознавстві вивчення фразеологізмів як окремих лексичних одиниць уперше започаткував О.О. Потебня (1835 – 1891), який на позначення сталих виразів мови використовував термін прислів'я, а також вивчав питання фразеологізмів як знаків мови і мовної системи. Мова розглядається О.О. Потебнею в контексті культури, у міфах, фольклорі й словесності. Він убачає в мові єдині властиві кожній людині й кожній спільноті способи й можливості сприймати світ і мислити й закладає передумови розвитку фразеології в контексті емотивності [19, ст. 158].

Незважаючи на значну кількість досліджень у сфері фразеології, у сучасній і вітчизняній фразеологічній науці немає чіткої точки зору стосовно об'єму фразеології. Є дві діаметрально протилежні точки зору на це питання:

1) фразеологізми – це словосполучення, що мають семантичну цілісність [8];

2) фразеологізми – це одиниці комунікативного й номінативного характеру, компоненти яких поєднані між собою семантичною цілісністю (таким чином, до фразеологізмів відносять прислів'я і приказки, а також крилаті вислови, складні терміни, афоризми, цитати) (О.О. Реформаторський).

Отже, беручи до уваги зазначене, прислів'я і приказки ми розглядаємо як об'єкт фразеології з таких причин:

1) прислів'я і приказки, як і власне фраземи, є народними джерелами мудрості, що в переважній більшості випадків не мають автора;

2) прислів'я і приказки поділяються на тематичні групи за ідеографічним принципом;

3) багато фразеологізмів є скороченими варіантами прислів'їв;

4) структура фразем і паремій є стійкою, хоча в їх складі можливі певні варіації (фразеологічні варіанти).

На нашу думку, жодні лексичні одиниці не привертають до себе такої уваги, як фразеологізми. Протягом останніх років науковці досягли значних результатів у вивченні ФО як частини мови і все частіше свої наукові дослідження стали присвячувати проблемі зв'язку між мовою і особистістю. Метою вивчення фразеології стає людина, її мислення, поведінка, емоції і почуття.

Емоції людини завжди були предметом дослідження науковців різних поколінь. Цей психологічний феномен досліджували й продовжують досліджувати психологи, фізіологи, соціологи, філософи, медики, біохіміки, лінгвісти, літературознавці. На сьогодні існують праці, в яких об'єктом досліджень виступає передусім емоційна сфера людини, як з погляду психологів, так і з погляду мовознавства. Так основою вивчення емоцій в мові стали дослідження К.Е. Ізарда про переживання людини через емоції, В.І. Шаховського про вивчення категорій емоцій і засоби їх вираження у мові, Л.Г. Бабенка про вживання емотивної лексики в художній мові,

В.В. Виноградова про проблему значення слова й проблему смислової сторони слів.

Стає зрозумілим, що ідеї наукових робіт турецьких мовознавців щодо зв'язку мови, культури, мислення в цілому не відрізняються від ідей мовознавчих досліджень вітчизняних вчених, а, навіть, є прямим продовженням гіпотез, висунених ще у ХІХ столітті українським вченим О.О. Потебнею [19, ст. 143-148].

Існує багато наукових робіт щодо фразеологізмів турецької мови, і все ж, не зважаючи на те, що написано безліч книг, словників, статей і журналів по темі фразеологізмів, є ще багато недосліджених сторін.

Пояснити значення слова “фразеологізм” в одному реченні досить складно; тому що фразеологізми є дзеркалом, яке відображає в собі образ життя, минуле, проблеми, особливості, культуру, пережиті події і багато інших сторін суспільства.

1.3. Позитивні й негативні емоції як об'єкт вивчення емотивно-чуттєвої сфери людини у фразеології

Вивчення емоцій і їхньої ролі у житті людини завжди цікавило вчених, дослідників, працівників у області цілого ряду наук, таких як лінгвістика, філософія, фізіологія, психологія. На цьому етапі розвитку лінгвістики емоцій існує цілий ряд проблем, які визначають декілька головних напрямків дослідження, у тому ж числі й комунікацію емоцій і категоризацію емоцій.

Одним з напрямків лінгвістичних досліджень є вивчення емоційного стану, що формує глобальну мовну картину світу. Лінгвістика емоцій як наука була сформована в ХХ ст. на основі психології і традиційного мовознавства [10, ст. 16]. Однак в середині 70-х років проблема вираження емоцій не була основою у лінгвістиці, а роботи на цю тематику з'являлись досить рідко, і взагалі, не мали великої зацікавленості.

Без виразу як негативного, так і позитивного емоційного стану складно уявити сучасну мову. Тому важливою особливістю емоцій є комунікативна здатність. Емоцій пронизують усю комунікативну діяльність людини, усі сфери його життя і відображаються на всіх рівнях мови.

Проникнення емоційності в номінативно-комунікативну діяльність людини пояснюється тим, що об'єктивно відображаючи дійсність, свідомість з'єднує зафіксовані образи з суб'єктивно-емоційним відношенням до них.

Людина користується мовою не лише для висловлення певного твердження, але й емоційного відношення до світу, експресивного посилення свого виразу. Емоції, проникаючи в слова, закріплюються і зберігаються в них, а за потреби виражаються і розпізнаються з їх допомогою. На мовному рівні емоції трансформуються в емотивність [20, ст. 21].

Дослідження вказують, що емотивність дозволяє глибше проникнути в детальний аналіз об'єкта відображення – емоцій. І оскільки емоція – психологічна категорія, то емотивність – це категорія мовна. Емотивність реалізується на всіх рівнях мови, однак емоційний бік мови вивчалась переважно на рівні лексики [31, ст. 53].

Емоція (від лат. *emovere* – збуджувати, хвилювати) зазвичай розуміється як переживання, душевне хвилювання. Емоції – це психофізіологічний феномен. Емоції й почуття людини формують важливий складник стану людини (а саме, психологічного й морального стану), іншим компонентом якого є фізичний стан.

Відповідно, під час розгляду ФО, що позначають стан людини, можна виділити такі групи:

1) ті, що позначають фізичний стан людини: хвороба, втома, голод, холод, сп'яніння (*Karnı zil çalmaq* – букв. шлунок дзвенить від голоду; *zilzurna sarhoş olmak* – бути п'яним як чін/ як хлющ/ як ніч...; *gözleri çukura gitmek* – спасти з тіла (схуднути), перепастися на смик (дуже схуднути, змарніти); *mezar kaçkını* – букв. втікач з могили, мов з хреста знятий...);

2) ті, що позначають психологічний і моральний стан людини: радість, смуток, кохання й ін. (*kulakları ağzına varmak* – посміхатися на всі тридцять два, дуже зрадити; *beti benzi atmak* (*ağarmak, kalmamak*) – збліднути (від страху); *sanım başıma sıçradı* – букв. Моя душа перескочила в голову, я дуже перелякалась, серце в п'яти впало).

У житті часто змішують такі поняття, як емоції і почуття, однак явища ці різні і відображають різний зміст. Емоції не завжди усвідомлюються, іноді досить чітко людина не може сформулювати, які емоції вона відчуває. Наші емоції пов'язані з конкретною ситуацією, тільки “тут і зараз” виникає емоція, тобто емоції – ситуативні й відображають наше оцінне ставлення до ситуації (реальної або майбутньої, або тільки можливою).

Почуття – це стійке емоційне ставлення до предмета (об'єкта), тобто почуття – предметні і не пов'язані з ситуацією. А ось виражаються почуття через емоції, в залежності від того в якій ситуації людина знаходиться. При цьому емоції і почуття можуть не збігатися або суперечити один одному, наприклад, палко кохана людина може в певній ситуації викликати емоцію гніву.

Емоції короткочасні, а почуття тривалі і стійкі, емоціями ми реагуємо на ситуацію, а почуття – це довготривале ставлення до кого-небудь або чого-небудь, почуття встановлюють тісний емоційний зв'язок з предметом (об'єктом), який має мотиваційну значимість для людини. Таким чином, почуття “виділяють” із ситуації конкретний об'єкт, незалежно від того, що відбувається навколо, а емоції “спрацьовують” на ситуацію в цілому.

Розрізняють два способи вираження емоцій: вербальний (за допомогою мовних засобів), невербальний (міміка, пантоміміка, жести, велика кількість пауз, гучність мови, зміни тембру й ін.).

Фразеологічна образність здійснюється асоціативним чином на основі реального або уявних збігів, подібності або на основі суміжності. Семантичне відношення спільності, що з'єднує прямий і переносний смисл фразеологічної

семантики, ґрунтується на цілісному прямому значенні словесного комплексу, що повністю входить в переносне значення і грає в ньому другорядну роль.

Кожна доросла людина знає, що таке емоції, оскільки неодноразово їх відчувала з раннього дитинства. Однак коли просять описати якусь певну емоцію, пояснити, що це, як правило, людина дуже затрудняється. Переживання, відчуття, що супроводжують емоції, важко піддаються формальному опису.

Роль емоцій в житті людини проявляється також на численних сайтах Інтернету, без яких в сучасному світі не обходиться більшість повідомлень. Це так звані супрасегментні засоби вираження емоцій. Роль емоцій в житті людини настільки велика, що навіть в письмовому варіанті мови, коли немає можливості продемонструвати своє відношення виразом обличчя, жестами або мімікою, наприклад під час спілкування в Інтернеті, люди використовують спеціальні значки (а їх більше ста), що прийняті для позначення емоцій і почуттів. Це всілякі смайлики, емоджі й ін. Найбільш розповсюджені з них:

  – радість і печаль

  – посмішка / радість

  – печаль, смуток

 – гнів і ін.

Цей список емоцій можна продовжувати і висновок буде один: без емоцій складно уявити мову, як усну, так і письмову. Більше того, навіть в такому неформальному спілкуванні в мережі Інтернет використовується не просто назва самої емоції, а її інтенсивність (посміхатись, посміхатись “на всі тридцять два”). Цим ми хотіли вкотре продемонструвати роль емоцій в житті людини.

Емоції класифікують в залежності від сфери явищ, що визначають їх появу. Одну з найбільш повних класифікацій запропонував Б. И. Додонов. В ній виділяють:

Альтруїстичні емоції – переживання, які виникають на основі потреби в допомозі, підтримці іншим людям: бажання приносити людям радість, почуття занепокоєння долею іншої людини, турбота про неї.

Комунікативні емоції виникають на основі потреби у спілкуванні: бажання спілкуватися, ділитися думками й переживаннями.

Глоричні емоції (з лат. “слава”) пов'язані з потребою у самоповазі й славі: прагнення завоювати визнання; почуття гордості, почуття переваги, почуття задоволення собою, своїми успіхами.

Праксичні емоції – такі емоції викликані діяльністю, змінами в ході роботи, успішністю й неуспішністю, труднощами здійснення й завершення; бажання дійти успіху в роботі; почуття напруження; захопленість роботою; приємне задоволення від того, що робота зроблена.

Пугнічні емоції (від лат. “боротьба”), визначаються потребами в подоланні небезпеки, інтересом до боротьби; жадоба до гострих почувань; почуття ризику; почуття спортивного азарту; рішучість.

Романтичні емоції – прагнення до всього незвичайного, очікування чогось світлого, доброго; почуття лиховісно-таємничого, містичного.

Гностичні емоції (від грецького “знання”), пов'язані з потребою у пізнавальній гармонії, прагнення зрозуміти те, що відбувається, проникнути в сутність явища.

Естетичні емоції пов'язані з ліричними переживаннями, жадоба краси й гармонії, почуття прекрасного.

Гедоністичні емоції пов'язані із задоволенням потреб в тілесному й душевному комфорті: насолода приємними фізичними відчуттями – від смачної їжі, сонця; почуття безтурботності; почуття веселості.

Акзизитивні емоції (від франц. “надбання”), породжуються інтересом, прагненням до накопичення, колекціонування, володіння.

Відомо також що одна й та сама емоція може реалізовуватися у різних емоціях. Це зумовлено складністю явищ, багатогранністю і множинністю зв'язків один з одним. Наприклад, почуття кохання породжує спектр емоцій: радості, гніву, печалі й ін. В одному й тому самому почутті часто поєднуються, переходять один в одного різні за знаком (позитивні й негативні) емоції. цим пояснюється така властивість почуття як подвійність (амбівалентність).

Якщо ж говорити про появу людських переживань, можемо судити про самоконтроль людини щодо стану, який він переживає, так і за характером змін вегетативних показників (частоті серцевих скорочень, артеріальному тиску, частоті дихання, функціонування залози й ін.) і психомоториці: міміці, пантоміміці (поза), рухових реакціях, голосу. Враховуючи деякі загальні риси, вони можуть змінюватися в різних культурах.

Дуже часто людині важко описати словами ту емоцію, яку вона відчуває. Та ж проблема стоїть перед ученими. Коли доводиться давати визначення таким поняттям, як, наприклад, страх, жах, тривога й ін., то незважаючи на те, що, як правило, можна відчувати правильність або неправильність використання терміну, дати його точне визначення не вдається. Утім, зазвичай так буває тоді, коли мова йде про поняття, що стосуються більш особистих переживань. Їх можна відчувати, але складно визначити. Власний світ, на відміну від навколишнього світу, не піддається спробам класифікації й інтелектуальної маніпуляції [5, ст. 229-230].

Не випадково і в побутовій мові, і в літературі описання духовних переживань людини найчастіше відбувається з використанням слів, що позначають різні почуття і емоції, що є набагато зрозумілішими людині. Звідси *вогонь душі, палкі почуття, гірка правда, приємні спогади зігрівають душу* в українській мові й *acı kader, titremeye başladı, sıcak duygular* в турецькій мові.

Питання щодо вербалізації емоцій із кожним десятиліттям стає більш актуальним. Зі швидким розвитком технологій людина стає менш емоційною і все менше проявляє свої почуття. Вкрай запрограмоване життя залишає все менше місця для живого спілкування між людьми, під час якого вони діляться своїми переживаннями. Майже зник епістолярний жанр, коли люди розкривали душі, пишучи листи один одному. Люди поступово стають неспроможними вербально висловити свої емоції. Між іншим, фразеологічний фонд будь-якої мови вносить величезний вклад у збереження уявлення про наші почуття й емоції, оскільки ФО мають сталу форму.

Лексичні й фразеологічні одиниці, що слугують для позначення емоцій, утворюють мовленнєве поле. Як показують дослідження, емоційна лексика організована системно, парадигматично. Крім того, фразеологізми – це той специфічний клас мовних одиниць, що здатний відображати різні прагматичні аспекти мови.

Фразеологічне значення – це складне семантичне утворення, структура якого представлена у вигляді двох мікрокомпонентів: денотативно-сигніфікативного й конотативного. Конотативне значення включає в себе оцінний, експресивний, емоційний і функціонально-стилістичний компоненти. ФО являє собою єдність двох аспектів: план змісту й план вираження. Одним з найбільш істотних властивостей плану змісту фразеологізмів є семантична цілісність, а плану вираження – граматична роздільно-оформленість [7, ст. 3]. У нашому дослідженні ми розглядаємо перший план.

Смисл будь-якої ФО тією або іншою мірою несе в собі закодовану інформацію, яку для розуміння змісту виразу необхідно декодувати виходячи зі знань образу, виразу раціональної і емоційної оцінки дій, орієнтації у мовній ситуації. Власне значення ФО – це співвідношення буквального й ідіоматичного смислів. Якщо ж говорити про склад ФО, виділяють два аспекти: актуальне значення й образна складова.

ФО майже завжди виражаються як яскраві, образні вислови. І в більшості випадків для ФО характерна наявність більш-менш живої внутрішньої форми. Їхня внутрішня форма у своїй основі може бути образно-метафоричною або символічною. Наявність у більшості метафоричних ФО, які виражають позитивні й негативні емоції людини, внутрішньої форми зумовлена конкретністю образу її компонентів і асоціативним мисленням. Наявність у семантиці проаналізованих ФО елементу образного уявлення сприяє формуванню емоційно-оцінної спрямованості їх значення. Під час опису значення ФО слід досліджувати подібну складову плану змісту. Різні точки зору на природу образності, її когнітивний статус і роль у розумінні ФО, виражені в деяких працях (Р. Гіббса, Дж. Лакоффа й ін. [2]) можна звести до

двох концепцій: “концептуально-метафоричної гіпотези” й “гіпотези інтерференції”.

Усім відомий факт, що емоційна сфера недоступна для прямого спостереження. Мовна фіксація симптоматичних реакцій і фізичного стану, що асоціюється з тою або іншою емоцією, є основою, на якій формуються уявлення щодо людських характеристик цієї емоції. Не завжди внутрішня форма ФО має на увазі реальну зовнішню фізіологічну реакцію людини, наприклад на страх, здивування або ін. Наприклад, *donuna etmek* – *накласти в штани (зі страху)*. Неспостережене концептуалізується через спостережене за правилами метафоричного перенесення з опорою на знання про один з можливих симптомів того або іншого емоційного стану.

Образ у мові – це специфічний спосіб зберігання інформації. Особливе значення образів для лінгвістичних досліджень полягає в тому, що образ пов'язаний з певною асоціацією, яка викликає певну реакцію. Ці асоціації й реакції розкривають спільне й відмінне в світосприйнятті носіїв різних мов.

Розглядаючи емоції, що проявляють певний стан людини, ми можемо виділити дві групи:

- 1) ті, що позначають фізичний стан людини: хвороба, голод, холод, сп'яніння;
- 2) ті, що позначають психологічний і емоційний стан людини: радість, печаль, любов й ін.

Різноманіття форм прояву емоцій і почуттів вимагає диференціювати й узагальнити їх.

Для більш розгорнутого опису терміну “базові емоції” ми звертаємось до робіт К. Ізарда, який виділяє п'ять критерій згідно з якими можна віднести певну емоцію до “базових”:

- 1) базові емоції мають виразні й специфічні нервові імпульси;
- 2) базова емоція проявляє себе за допомогою виразної специфічної конфігурації м'язових рухів особи (міміки);

3) базова емоція тягне за собою чітке і специфічне переживання, яке усвідомлюється людиною;

4) базові емоції виникли в результаті еволюційно-біологічних процесів;

5) базова емоція має організуючий і мотивуючий вплив на людину, служить його адаптації в певній ситуації.

Досліджуючи тему людських емоцій і почуттів ми ознайомились з великою кількістю класифікацій запропонованих видатними науковцями.

У нашому дослідженні для чіткої диференціації ФО, що виражають позитивні й негативні емоції, ми звертаємось до класифікації вище згаданого американського дослідника емоцій К. І. Ізарда, який вважає, що існують фундаментальні й похідні (ті, що утворюють комплекс похідних) емоції. До фундаментальних емоцій вчений відніс:

1) зацікавленість – позитивний емоційний стан, що сприяє розвитку навичок і умінь, набуття знань, що мотивують навчання;

2) радість – позитивний емоційний стан, пов'язаний з можливістю досить повно задовольнити актуальну потребу;

3) здивування – стан, що не має чітко вираженого позитивного або негативного знаку емоційної реакції; виникає несподівано. Здивування гальмує всі попередні емоції, спрямовуючи увагу на об'єкт, що його викликав, і може переходити в інтерес;

4) страждання – негативний емоційний стан, пов'язане з отриманою достовірною (чи здавалося б такою) інформацією про неможливість задоволення найважливіших життєвих потреб, які до цього моменту здавалися більш-менш імовірним;

5) гнів – негативний емоційний стан, що протікає у формі афекту, викликане раптовим виникненням серйозної перешкоди на шляху задоволення виключно важливою для суб'єкта потреби;

6) відроза – негативний емоційний стан, викликаний об'єктами (предметами, людьми, обставинами), зіткнення з якими вступає в протиріччя з ідеологічними, моральними або естетичними принципами і установками;

7) презирство – негативний емоційний стан, що виникає в міжособистісних взаєминах і неузгодженістю життєвих позицій, поглядів і поведінки суб'єкта з життєвими позиціями, поглядами;

8) страх – негативний емоційний стан, що виявляється при отриманні суб'єктом інформації про можливу загрозу його життєвому благополуччю, реальної або уявної небезпеки. На відміну від страждання – це лише ймовірний прогноз можливого неблагополуччя;

9) сором – негативний емоційний стан, який виражається в усвідомленні невідповідності власних помислів, вчинків, зовнішності очікуванням оточуючих або своїм уявленням про належну поведінку і зовнішній вигляд.

Як ми бачимо з нашого дослідження, емоційна лексика організована системно, парадигматично. Відмінна риса фразеологізмів, що позначають емоції, в тому, що вони є ознаковими словами. Нові елементарні смисли, дифузність семантики, протиріччя, образність, стилістичне маркування, відносність визначають відмінні риси ФО, зокрема, зі значенням емоцій. Окрім того, фразеологізми – це такий специфічний ряд мовних одиниць, який здатний відображати різноманітні аспекти прагматики мови. Вони становлять прагматичні елементи, що виражають емоційні стани, комунікативні інтенції мовця.

Отже, у межах різних об'єктивних факторів і нескінченної кількості емоцій неможливо розглядати семантику всіх ФО, внаслідок чого в роботі підлягають аналізу ФО, які виражають, на наш погляд, найбільш експресивні й багаті за своєю внутрішньою формою емоції. Умовно ми об'єднали їх в дві групи: 1) позитивні емоції (зацікавленість і радість); 2) негативні емоції (страждання, гнів, відроза, презирство, страх і сором).

Висновки до Розділу 1

Тож, фразеологізми – це загальна назва семантично з'єднаних сполучень слів і речень, які відтворюються в мовленні у фіксованому співвідношенні семантичної структури і певного лексико-граматичного складу [27, ст. 43]. Основними й універсальними властивостями ФО мови є стійкість, відтворюваність і семантичне переосмислення.

Фразеологізми, що виражають емоції людини є однією зі значущих областей фразеологічного фонду і, відповідно, мовленнєвої картини турецької мови. Наявність більше або менше виражених образних складників є невід'ємною складовою ФО, що ми досліджуємо.

ФО в мові відображають стереотипи національної свідомості, слугують орієнтирами в системі народних уявлень про життя, що сформувалися під впливом традицій і звичаїв, релігійних переконань. ФО можуть відобразити реальні історичні події, звичаї, традиції, релігійні обряди, біблійні чи коранічні сказання.

Не зважаючи на те, що в нашому дослідженні ми притримуємось широкого розуміння фразеології, об'єктом якої є всі стійкі вислови з ускладненим значенням, що мають ознаками стійкості, відтворюваності і експресивності, для повного розуміння сутності і поведінки прислів'їв й ідіом у турецькій мові дуже важливо зберігати їх чітке термінологічне формулювання з відмінними властивостями.

Слід зазначити, що не завжди внутрішня форма ФО несе в собі реальну зовнішню фізіологічну реакцію людини, наприклад страх, подив і ін. Оцінювати ситуацію ми можемо не лише по зовнішнім чітко виявленим характеристиками, а й посилаючись на знання про один з можливих симптомів того або іншого стану. Також, характерною ознакою для турецьких ФО є їх дифузність і багатозначність – це дає можливість віднести їх до різних підгруп.

Засобом втілення культурно-національної специфіки ФО, що виражають емоції, є образна основа, а способом вказання на цю специфіку є інтерпретація

образної основи в дзеркалі національної культури турецького народу. Такі інтерпретації ФО на основі співвідношення їх асоціативно-образного сприйняття зі стереотипами, що відображають народний менталітет, розкриває їх культурно-національний смисл і характер, які і є складовими національно-культурної конотації.

У розробці теоретичних проблем фразеології важливу роль відіграла класифікація В. В. Виноградова. У ній розкрито механізм творення фразеологічного значення, відношення семантики цього виразу до значень слів-компонентів, що його складають. Ця класифікація увійшла до фразеологічної науки, дістала широке визнання і стала придатною для застосування під час вивчення фразеології в різних мовах.

Узагальнюючи дослідження турецьких і українських лінгвістів у сфері фразеології, треба зазначити, що головною ознакою ФО є структурно-семантична стійкість і відтворюваність, коли ФО постійно вербалізується у мовленні різних людей і трапляються в багатьох контекстах.

Під час дослідження фразеологізмів використовуються такі методи, як описовий метод, метод фразеологічної ідентифікації, метод компонентного аналізу, метод аналізу внутрішньої форми ФО, аналіз літературних джерел. Ці методи допомогли дослідити основні положення теорії фразеології, особливості й ознаки ФО, їх класифікацію.

Емоції становлять суб'єктивне відношення людини, що виражається в міміці, пантоміміці, інтонації і власне мовних засобах.

Основою систематизації ФО для нас стала класифікація американського дослідника емоцій К. І. Ізарда, умовно об'єднавши її у дві групи, ми виділяємо: 1) позитивні емоції (зацікавлення, радість); 2) негативні емоції (страждання, гнів, відраза, презирство, страх, сором). У цілому ми виділяємо вісім підгруп ФО, які виражають позитивні й негативні емоції і їхні похідні.

РОЗДІЛ II. СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ ПОЗИТИВНІ І НЕГАТИВНІ ЕМОЦІЙ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

Фразеологія – дуже важливий засіб вираження оцінних значень. Творчий характер ФО сприяє виразу оцінки, яка властива мові так само, як сам процес оцінювання властивий процесу пізнання. Зв'язок оцінного значення з автором мови багатогранний, оскільки задля оцінки об'єкта, людина має “пропустити” його через себе. Висновки оцінювання відображаються у висловах. У нашому дослідженні розглянуті ФО як засоби виразу оцінного значення передбачає посилення на семантичний і лінгвокультурний підхід.

Такі семантичні ознаки ФО, як ідеоматичність, наявність внутрішньої форми, експресивно-емоційна забарвленість відображають роль ФО у вираженні цілісної картини світу мовця. Розрізняючи ФО, що виражають певні емоції людини, ми переконуємось у тому, що властивості неподільності, нерозчленованості значення компонентів у фразеологізмах забезпечують їхню образність, емоційність й експресивність. Значна кількість зворотів відбиває історичний, культурний і етнографічний контекст. “Історія фразеологічного складу мови – це не тільки історія його формування, а й історія світобачення і світосприйняття народу, оскільки вибір образів і їхнього використання – це результат культурної інтерпретації окремих фрагментів дійсності з метою визначення ставлення до них – цілісне або емоційне значущє” [28, ст. 82].

Коли мова йде про ФО, які виражають позитивні емоції, ми маємо на увазі емоції зацікавлення і радість, почуття приємного здивування, симпатії, кохання, відчуття полегшення, радість, захоплення, задоволення і щастя. Ми виділяємо найбільш вживані в турецькій мові ФО, що виражають емоції зацікавленості і радості.

Розділивши в нашому дослідженні ФО на дві групи: ті, які виражають позитивні емоції й ті, які виражають негативні емоції, – ми в подальшому проводимо аналіз на основі таких критеріїв опису ФО, а саме:

1) узагальнили результати вивчення певних емоцій і почуттів з боку психології [23, 24, 25, 26].

2) по мірі можливості виявляли послідовність емоцій у межах їхнього прояву в ФО. Наприклад, описуючи ФО, що виражають емоцію “гнів”, ми виявили поглиблення почуття і стану – від “переляку”, “жаху” до “паніки”: *Ecel terleri dökmek* – *вкритися холодним потом (від страху), до смерті перелякатися* – ФО, що описує емоцію “страх”; *Canı burnuna gelmek* – *сильно перелякатись, досл. душа підійшла до носу* – ФО, що описує емоцію “переляк”; *Buz kesilmek* – *застигнути, залякнути; завмерти (від страху, подиву й ін.)* – ФО, що описує емоцію “жах”; *Paniğe kapılmak* – *впадати в паніку (від страху, хвилювання)* – ФО, що описує емоцію “паніка”.

3) виявили явище змішуваності в межах однієї підгрупи й між групами. ФО, що виражають певні емоції, не мають чітко окресленої денотації, оскільки емоції, які вони позначають – є дифузними. Наприклад, ФО “*Ecel terleri dökmek*” може позначати “страх” і “жах” одночасно. Змішуваність ФО, що позначають певні емоції, пояснюється змішуваністю самих емоцій. Під час подібності симптомів, характер реакції суб’єкта може бути різним, тим самим це дозволяє нам зробити висновок про те, що в різних почуттях і станах існують однакові реакції і симптоми;

4) за образністю внутрішньої форми були виділені семантичні моделі ФО. Різноманіття типів внутрішньої форми ФО, що базуються на метафорі, в цілому, зводилися до трьох відповідних елементів емоцій, що виділяються в психології: 1) фізіологічні зміни внутрішніх органів і фізіологічні емоції обличчя в певному емоційному стані; 2) поведінкова реакція обличчя, включаючи міміку, жести, рух тіла й активні дії людини; 3) внутрішні переживання певного стану.

2.1. ФО, які характеризують позитивні емоції в сучасній турецькій мові

2.1.1. ФО, що виражають зацікавленість

Зацікавленість – це позитивний емоційний стан, що сприяє розвитку навичок і умінь, набуття знань, мотивуюче навчання. Саме цю емоцію людина відчуває найчастіше, в порівнянні з іншими. Вона грає важливу мотиваційну роль у формуванні й розвитку вмінь і інтелектуального й творчого розвитку.

Емоцію “зацікавленість” не слід плутати з почуттям “інтерес”, оскільки прояв цих двох схожих, на перший погляд, станів несе в собі різну суть.

Зацікавлена особа виглядає натхненною, її увага, погляд і слух спрямовані на об'єкт, що цікавить. Вона переживає емоцію захоплення, зачарованості, поглиблений. Феноменологія зацікавлення також характеризується відносно високим рівнем почуття задоволення і почуття впевненості в собі і помірним ступенем імпульсивності і напруги. Саме емоція зацікавлення змушує індивіда протягом тривалого часу займатися певним видом діяльності або удосконалення певної навички. Зацікавлення змушує індивіда диференціювати і описувати ті аспекти світу, які він хотів би пізнати і дослідити.

Емоція зацікавленості несе в собі три функції:

1) біологічна функція зацікавленості полягає в тому, що ця емоція служить джерелом енергії для поведінки.

2) мотиваційна функція пов'язана з внутрішніми процесами, що спрямовують індивіда в певному напрямку або до певної мети.

3) соціальна мотивація, тобто процес, за допомогою якого емоційна експресія індивіда мотивує поведінку оточуючих його і взаємодіючих з ним людей. Соціальна функція: людина – це перш за все соціальна істота, для його благополуччя і цивілізації потрібна певна ступінь соціальної організації і порядку.

На свідомому рівні ключовими детермінантами зацікавлення є новизна, зміни навколишнього середовища. Джерелом таких змін і новизни можуть бути не тільки навколишнє середовище, але і уява, пам'ять, мислення. Зацікавлена людина інтенсивно вдивляється, прислухається: *El atmak* – простягнути руку, втручатися у щось, проявляти зацікавленість; *Gönlü ilişmek* – букв. душа зачепилась; проявляти зацікавленість до чогось, бути захопленим, зачарованим; *Kara kara düşüncelere dalmak* – занурюватися в думки, замислюватися; *Çakılıp kalmak* – стояти нерухомо, немов вкопаний; *Göz kamaştırmak* – вражати, чарувати, полонити;

Мімічно емоцію зацікавлення описують: трохи підняті або опущені брови, в той час як повіки трохи звужені: *Gözleri faltaşı gibi açılmak* – широко відкрити очі (від зацікавленості, здивування); *Gözlerini alamamak* – не в змозі відвести очей від чогось; У тих випадках, коли емоція зацікавленості залучає зорову систему, погляд людини або фіксується на об'єкті, або швидко переміщається, досліджуючи об'єкт: *Dört gözle beklemek* – пильно, довго або часто вдивлятися;

Емоція “зацікавленості” не є довготривалою, оскільки вона швидко переростає в почуття інтересу, або ж так само швидко розвіюється у об'єкта. Досліджуючи ФО турецької мови, ми досить рідко зустрічали лексичні вирази, щодо опису цієї емоції.

Отже, в цій підгрупі нами було виявлено лише 8 ФО, що позначають емоцію “зацікавленість”. Ми пояснюємо це, в першу чергу тим, що ця емоція не є стійкою і довготривалою, саме тому, характерних виразів дуже мало.

2.1.2. ФО, що виражають радість.

Радість – це позитивний емоційний стан, пов'язаний з можливістю досить повно задовольнити актуальну потребу. Це те, що відчуває людина після якоїсь творчої або соціальної значущої дії. Радість характеризується почуттям впевненості і значущості, почуттям любові. Впевненість і особиста значущість,

що виникають внаслідок радості, дають людині відчуття здатності подолати труднощі і насолоджуватися життям. Радість супроводжується короткочасною самозадоволенням, задоволеністю оточенням і всім світом. З точки зору цих характеристик, легко зрозуміти, що поки в світі існують проблеми, події, які обумовлюють стрес і стан невпевненості, люди не можуть постійно перебувати в стані радості.

Позитивна емоція “радість” може виражатись декількома шляхами: емоціями радості, щастя, задоволення, насолоди й ін. Аналіз ФО підгрупи радості дозволив виявити такі семантичні моделі:

1) відчуття легкості під час руху, перебування на небесах, в раю, що позначає стан радості: *Bastığı yeri bilmemek* – не відчувати під собою ніг від радості; *Göklere çıkmak* – розкошувати, бути в захваті, бути на сьомому небі;

2) затьмарення розуму, втрата самоконтролю, що позначають стан радості: *Başı havalandırmak* – втратити голову, бути без пам’яті (від кохання, щастя);

3) образ щастя через образ долі, астрологічні, релігійні, грошові уявлення: *Kadir gecesini doğmuş* – букв. мати народила його в ніч Могутності й Приречення (27-а ніч Рамадану, коли Мухаммеду був дарований Коран), народжений в сорочці, народжений під щасливою зіркою;

4) фізична реакція людини, виражена поведінковою реакцією: а) сміх, блиск в очах, посмішка: *Eline güneş girmek* – бути щасливим, посміхнутися – про щастя; *Gözlerinin içi gülmek* – букв. очі всередині сміються; світитися радістю – про очі; *Ağzı kulaklarında olmak* – не тямити себе з радощів, не чути у радощах, посмішка до вух; *Gülmekten yerlere serilmek (yatmak)* – реготати (сміятися) досхочу, заходитися від сміху; б) щаслива поведінка: *Ayağına sıcak su dökmek* – зустрічати з радістю (за турецькою традицією зустрічі дорогого гостя);

5) внутрішні переживання, що виражаються приємними відчуттями (у тому числі, тепла, прохолоди) в серці, душі, голові: *Gönlü hoş olmak* – букв. душі приємно; бути (залишитись) задоволеним, зрадіти; *Başı hoş olmak* – добре

себе почувати, жити в задоволення; *Yüreği ferahlamak/ serinlemek* – букв. серце похололо; заспокоїтись, відлягло від серця; повеселіти;

6) мовленнєва реакція (вербальна дія), що характеризує стан радості: *Gözümün bebeği* – світло очей моїх! радість моя!;

7) свято, веселощі (в тому числі пісні, танці й ін.), прикраси, що позначає стан радості: *Başına teller takınmak* – букв. влітати в коси золоті нитки; очманіти від радості, дуже радіти; *Bayram etmek* – букв. святкувати; зрадіти;

8) жестикуляція, що виражає радість і задоволення життям: *Eli koynunda* – букв. руки зібрані в лікті; безтурботний, задоволений своїм станом; *Külahını (fesini) havaya atmak* – букв. кидати вгору шапку (від радості);

9) білий, рожевий, червоний кольори, що характеризують стан щастя, задоволення: *Tozrembe görmek (dünyayı)* – дивитися на світ в рожевому світлі/ через рожеві окуляри;

10) приємні смакові відчуття і смачна їжа, що характеризує стан задоволення і щастя: *Pirzola yemek* – арго букв. їсти м'ясо грудинки; сміятися, щиритись; *Beu devesi (danası) gibi yan gelip geviş getirmek* – букв. як верблюд (корова) жувати жуйку; безтурботно жити;

11) розкіш, багатство, що позначає стан радості щастя і задоволення: *Mal bulmuş Mağribi gibi* – букв. як житель Магрибу, що знайшов багатство; бути не в собі від радості, відчувати неймовірне задоволення;

Паралельно розташовані ФО, що позначають і виражають зловтіху. В цьому випадку радість виступає не позитивною, а негативною емоцією: *Viük altından gülmek* – букв. сміятися з-під вус; насміхатись, висміювати; *Sakalina gülmek (birinin)* – сміятися в обличчя, відкрито сміятися з когось.

ФО підгрупи радість, як і інші підгрупи виявляють дифузність. вони позначають і виражають не лише радість, а й розгубленість, хвилювання, гнів: *Aklı başından gitmek* – букв. розум вийшов з голови; розгубитись, не знати, що робити (від радості, страху), *Çalmadan oynamak* – букв. танцювати без музики; бути в хорошому гуморі, бути в гарному (веселому) настрої (без

відомої причини), *Içî içine sığmatak* – букв. душа в душі не поміщається; не знаходити собі місця (від радості, хвилювання і т.д.).

Отже, ми розглянули 26 ФО, що виражають емоцію “радість”. Слід зазначити, що внутрішні переживання, що сприймаються як легкість рухів, перебування на небесах, в раю стають базою образів, мотивуючих значення ФО підгрупи радості й щастя. ФО цієї підгрупи позначають емоційні стани, обумовлені переживанням такої вищої соціальної емоції, як щастя. ФО підгрупи радості, щастя, задоволення відносяться до експресивних, оскільки вони мотивуються образами, що передають внутрішні переживання людини в стані радості, його відчуття і зовнішньо виражену реакцію щасливої або радісної людини. Але загалом ця підгрупа в виразності не поступається підгрупам зі значенням негативних емоцій, хоча й є єдиною у цьому роді.

2.2. ФО, які характеризують негативні емоції в сучасній турецькій мові

2.2.1. ФО, що виражають страждання

Страждання – це емоція, яка спричиняється комплексом причин, пов'язаним із життєвими втратами. Її можна описати, як почуття самотності, жалості до себе, почуття непотрібності, нерозуміння оточенням, а також вона відображає стан занепокоєння, тривоги й страху.

Страждання – це глибинний афект, що відіграв свою роль в еволюції людини і продовжує виконувати важливі біологічні й психологічні функції. Страждання і сум можна розглядати як синоніми.

Виникає страждання у результаті тривалого впливу інтенсивної стимуляції. Джерелами стимуляції можуть бути біль, холод, шум, яскраве освітлення, голосна розмова, розчарування, невдача, втрата. Біль, голод і деякі сильні тривалі емоції можуть бути внутрішніми причинами страждання. Страждання також може викликатися згадуванням і передбаченням умов, за

яких воно виникло або повинне виникнути. Отже, психологічні причини страждання охоплюють велику кількість проблемних ситуацій життя, потреб, інших емоцій, уяви тощо. Хоча страждання може бути шкідливим, воно характеризується меншою напруженістю, ніж інші негативні емоції. Відповідно до положень теорії диференційованих емоцій про динаміку страждання в горі й депресії здорові обстежувані, які уявляють ситуацію страждання, повідомляють про страх як про другу за силою емоцію в ситуації, що викликає страждання.

Природний вираз страждання – підняті брови, поперечні зморшки на лобі, опущені губи. Перетворений вираз страждання – здивування, опущене обличчя й жалісливий голос. Переживання страждання описується як сум, знесилення, самотність, ізоляція. Якщо цей стан довго зберігається, людина втрачає апетит, нерідко спостерігаються розлади шлунку; тиск, дихання й артеріальний тиск підвищені й нестійкі.

Безпосередньо, емоцію “страждання” виражають такі ФО: *Acı çekmek* – страждати, мучитись (фізично, морально); *Dizini dövmeek* – забити (вдарити) коліно; перен. засмучуватись, мучитись; *Anasını ağlatmak* – букв. змусити чиюсь матір плакати; завдавати страждань / муки / горе;

Стан “хвилювання”, “тривоги” й “занепокоєння” чітко виражений такими ФО: *Yüreği daralmak* – серце стисло від тривоги; *İçi sıkılmak* – душа болить; *Etekleri tutuşmak* – букв. чіплятись за край спідниці; розхвилюватись, занепокоїтись.

Симптоми, що проявляє людина в вище зазначених випадках – подібні.

Таким чином, у підгрупі “страждання”, “хвилювання”, “занепокоєння”, “тривога” ми виділили такі семантичні моделі:

1) больові відчуття є основою ФО: *İçi sıkılmak* – душа болить, *İç ağrısı* – душевний біль, *сердечна мука*, *Vağrını doğramak* – букв. нарізати серце; спричиняти великі страждання, *Vağrını hup (kap) etmek* – букв. закривавити груди (серце); змусити страждати, завдати багато горя, *Damarına basmak* – букв. наступити на вену; зачепити за живе, *Canı yanmak* – букв. душа горить;

знавати гострий біль, *Can uaktak* – букв. спалювати душу, тиснути; мучити, драгувати;

2) вирішальний стан між життям і смертю, що позначає стан тривоги, страждання: *Can çekiştek* – бути в агонії; мучитися, страждати;

3) плач (активний і вдаваний), сміх і мовчання, що позначають стан “страждання”: *Yaşını içine akıtmak* – букв. сльози пролити в душу; приховувати своє горе, не подавати знаку, *Kan ağlatmak* – гірко плакати, плакати гіркими сльозами;

4) втрата звичної ваги або схуднення, згинання попереку від болю внаслідок пережитого сильного хвилювання і страждання: *Mum gibi erimek* – танути мов свічка, худнути від занепокоєння (хвилювання, горя), *Beli bükülmek* – букв. поперек зігнувся; зламатись (зігнутись) від горя;

5) зовнішньо виражена поведінкова реакція людини, що позначає стан хвилювання і страждання: а) дискомфорт, рухова стурбованість: *Kendini yerden uere çalmaq (virnak)* – побиватися, журитися; шаленіти, не знаходити собі місця (від злості, хвилювання), б) відчайдушні дії: *Dizini dövmeek* – бити по коліну; перен. засмучуватися, краяти себе, *Fitili almak* – букв. взяти фітіль; занепокоїтись; розлютитися, вийти з себе, вибухнути, в) жести: *Etekleri tutuşmak* – букв. хапатися за низ спідниці; розхвилюватися, збентежитись, г) перебування в повітрі в стані очікування: *Ayağa kaldırmak (herkesi)* – букв. підняти усіх на ноги, змусити когось хвилюватись;

б) внутрішні переживання серця або душі людини: а) відчуття внутрішнього хвилювання: *Can sıkıntısı* – букв. Душевне хвилювання; хвилюватись, *Gönül darlığı* – букв. вузькість душі; туга, втома, хвилювання душі й б) втрата звичного місця знаходження душі, що позначає стан хвилювання, страждання, що відчуває суб’єкт: *Can boğaza gelmek* – букв. душа підходить до горла; дійти до ручки (від страждання), *Canı ağzına/ boğazına/ burnuna gelmek* – букв. душа підійшла до рота/ горла/ носа; змарніти (від хвилювання, турбот); дуже налякатися, *Gözü arkada kalmak* – букв. очі лишились на спинні, мучитись думками, залишатися з неспокійною душею.

Отже, ми розглянули 26 ФО, що виражають емоцію “страждання”, виявивши дифузність цієї підгрупи, що вказує також на її сильну експресивність. В цілому, характерною ознакою цієї підгрупи є ФО, що включають в себе компонент з больовими відчуттями, фізіологічними змінами в організмі людини, почуття муки щодо перебування в певному місці й паралінгвістичні засоби комунікації. Це зумовлено специфікою цього стану, під час якого переважає негативне збудження, що заважає людині займатися чимось.

2.2.2. ФО, що виражають емоцію гнів

Перед тим як розглядати емоцію гніву, слід зазначити, що перед появою цієї емоції людина відчуває такі емоції, як роздратування і прикрість, що є менш інтенсивними в психологічному розпалі почуттів. А гнів у певних обставинах може виявитись як ярість. Роздратування – це стан гострого нервового збудження, емоція гніву, невдоволення, досади [9, ст. 58]. Як правило, сильне невдоволення, збудження людини виникає через конкретну особу, чії дії або вчинки викликають цей стан або гнів.

К.Е. Ізард [12] розглядає гнів як емоцію, яка разом з огидою і презирством входить в комплекс ворожості. На його думку, агресія іноді може запускатися і підтримуватися цими емоціями.

Ми описуємо денотативне значення ФО підгрупи гніву як стан суб’єкта в якому його переповнюють негативні емоції, він відчуває обурення, злість і не може контролювати свої вчинки.

Образна основа більшості ФО пов’язана з поведінковою реакцією людини, оскільки стан сильного гніву є активним за своєю природою, і рідше з її внутрішніми переживаннями. Ця підгрупа ФО характеризується поганим настроєм, несе в собі елементи свідомого занурення в роздратування. В образах закріплена типічна форма прояву стану, яка дозволяє характеризувати стан

роздратування, гніву як активний стан, що бурхливо проявляється у словах, вчинках і діях.

Аналіз ФО підгрупи гніву, роздратування, ярості дозволив виявити такі семантичні моделі:

1) зовнішньо виражена поведінкова реакція людини: а) фізична реакція, яка проявляється активною жестикуляцією руками під час роздратованості: *El kaldırmak* – підняти руку, замахнутися на когось; хаотичні, необдумані рухи; *Hor oturur hor kalkmak/ Kalkır kalkır oturmak* – бути у стані непосидючості, не знати, що робити (від гніву, роздратування), *Kendini yerden yere çalmak* – букв. кидатися з місця на місце, шаленіти, не знаходити собі місця (від злості);

2) мовна реакція, що виражається у формі сварок, лайки, шуму, крику: *Gürültü çıkarmak* – підіймати шум, лаятись, *Ağız dolusu küfretmek* – вибухнути лайкою, *Ağzına geleni söylemek* – букв. говорити абищо; говорити зі злобою; розкидатись гнівними словами, *Ağzını bozmak* – лаятись, сваритись, окремих звуків: *Cart cart etmek* – сердито бурмотіти, говорити сердито для остраху;

3) відчуття втрати власного “Я”, трата самоконтролю, втрата терпіння, балансу, що характеризують стан гніву, який відчуває суб’єкт: *Çileden çıkmak* – вийти з себе, втратити самоконтроль;

4) внутрішні переживання, стан душі: *Sanı sıkılmak* – букв. душі нудно; засмучуватись, дратуватися через будь-що, бути не в душі, бути пригніченим, нудьгувати;

Особливою рисою цієї підгрупи є використання таких кольорів, як червоний, чорний, білий. Ці кольори використовуються не випадково. В момент гніву очі людини наливаються кров’ю, очі темніють, обличчя тьмяніє або блідніє: *Gözleri (gözü) kararmak* – букв. потемніти в очах; втратити самоконтроль, вчинити щось несвідомо, не впізнавати себе від гніву, *Gözlerinin akına kadar sararmak* – букв. збліднути до білків власних очей; збліднути як полотно, *Kızıl (kızılca) kıyameti koparmak* – лютувати.

Отже, нами було виявлено 13 ФО, що виражають найбільш дифузну емоцію – гнів. ФО підгрупи гнів, роздратування і ярість передають різну ступінь прояву цих станів: від роздратування до втрати душевної рівноваги, самоконтролю. Ці ФО фіксують різні форми прояву цього стану: словесне обурення і мовчазне роздратування. Це одна з найбільш численніших підгруп, яка відрізняється яскравою експресивністю, оскільки значення більшості ФО вмотивовано внутрішніми образами, що передають поведінкову реакцію людини.

2.2.3. ФО, що виражають відразу

Відраза – негативне переживання, яке забезпечує мотивацію для реакції зближення – відсторонення, оскільки вона відіграє фундаментальну роль у виживанні організму. На ранніх етапах еволюції ця реакція проявлялась у межах поведінки, що була пов'язана із харчуванням і продовженням роду. Таким чином через емоцію відрази виявлялися примітивні механізми уникнення потенційно небезпечних факторів. На сьогодні під відразою розуміють переживання, які викликаються певними обставинами, діями, предметами, людьми, смаками, запахами взаємодія з якими викликає різке протиріччя з ідеологічними, моральними або естетичними принципами і настановами суб'єкта. При цьому людина може переживати емоцію роздратування, неприязні, огиди, розчарування, обману.

Відраза зазвичай передбачає прояв реакцій відштовхування і ухилення індивіда від контактів з певним об'єктом. У разі прояву крайньої, примітивної і неконтрольованої відрази у людини виникають нудота і блювота. Така реакція може бути викликана не тільки огидним смаком, але і огидним запахом або зовнішнім виглядом. Зрозуміло, нудота і блювота можуть виникати і при відсутності відрази, а відраза може проявлятися без нудоти і блювоти.

Відразу може викликати широкий спектр об'єктів: “Не лише смаки, запахи, дотики, зорові образи або звуки можуть викликати відразу, але й дії й зовнішність людей і навіть їх ідеї” [17, ст. 6].

Часто відразу й презирство проявляються одночасно з гнівом. Ви можете бути розгнівані на когось за те, що він викликає у вас відразу. Окрім цього емоція відрази має спільні риси з проявом емоції подиву: *Fena gözle bakmak* – дивитись недружелюбно; *Gönlü (içi) kararmak* – відчувати відразу до життя, не хотіти жити; *İç karartıcı* – щемливий, гнітючий душу;

Мімічний вираз відрази виявляється піднятою верхньою губою; нижня губа також піднята й знаходиться поряд з верхньою губою або ж опущена й трохи висунута вперед; ніс зморщений; щоки підняті; проявляються зморшки на шкірі під нижніми повіками, а верхні повіки підняті, але не напружені; брови опущені, в результаті чого відбувається опускання вік: *Çıktık kaş* – насуплені брови, насуплене обличчя; *Çehne eğritmek* – скривитись, зробити кисле обличчя; *Çatık yüz (çehre, surat)* – насуплене обличчя; *Yüzünü buruşturmak* – зморщитися, зморщити обличчя, зробити кисле обличчя;

Не лише запах і смак можуть викликати фізичну відразу і нудоту – зорові і слухові подразники також можуть викликати неприємні відчуття в шлунку, оскільки в процесі обумовлення й настанови у нас виникає асоціативний зв'язок між певними образами і звуками, з одного боку, і дурними запахами і смаком, з іншого: *Gönlü bulanmak/ kabarmak* – букв. нудити; відчувати відразу, *Gönlünü bulandırarak* – викликати відразу, сердити, обурювати; викликати підозру; *İçi kabarmak (kalkmak)* – нудити; душити, підходити до горла (про сльози); *Lokta ağzında büyütmek* – втратити апетит, не лізти в горло;

Отже, нами було виявлено 11 ФО, що виражають емоцію відрази. Слід зазначити, що ця підгрупа є найбільш нестійкою у зв'язку зі своєю короткотривалістю.

2.2.4. ФО, що виражають презирство

Презирство – це певного роду негативне ставлення, яке не відповідає внутрішнім настановам. Людина просто не може прийняти щось і в результаті відчуває емоцію презирства. Під час прояву цієї емоції, у людини один кут губ йде в бік вуха. Схожа реакція виникає у стані радості, але у цьому випадку задіяна виключно одна половина обличчя.

Презирство ми розглядаємо як специфічний вияв ворожості, коли об'єкт відчуває не просто *відразу* до певного суб'єкта, а й виражає її в діях, наповнених сарказмом (злою іронією) або ненавистю.

Є. П. Ільїн до презирства відносить соціальну *відразу* до людини, яка зробила ганебний вчинок. Специфікою цієї емоції є те, що, з'явившись ситуативно, вона не зникає по закінченню ситуації, яка її спровокувала, а переходить у стійке негативне ставлення до цієї людини, тобто в почуття.

Оскільки презирство є складним за гамою переживанням, то міміка людини не зводиться ні до експресії *відрази*, ні до експресії *гніву*. Це комплексне пантомімічне вираження. Виражаючи презирство, людина випрямляється, трохи відкидає голову назад і дивиться на об'єкт презирства начебто зверху вниз.

Аналіз ФО підгрупи презирства дозволив виявити такі семантичні моделі:

1) зовнішньо вираженою мімікою людини, що характеризується трохи піднятими бровами й верхньою губою або куточки губ стислі, один край губ направлений до вуха: *Yüzünden (suratından) düşen yüz (bin) parça* – *насуплений, похмурий, незадоволений, злий*; *z kislou mīnou na obliččī*; *Dudak büktek* – *досл. стиснути губи; виражати невдоволення*;

2) виражатися “презирливої” посмішки, насмішки: *Alaya almak* – *висміювати когось*; *Maytaba almak (birini)* – *зробити когось посміховиськом, висміювати, глузувати*; *Sakalina soğan doğaramak* – *насміхатися, знущатися, глузувати*;

3) вираження рис гордовитості до людини, яку зневажають: *Ağzının rayını (kalayını, ölçüsünü) vermek* – *поставити на місце*; *Çiğ çiğ yiyecek (birini)* – *нищити когось докорами, причіпками*

4) ФО, що позначають “відсутність розуму” в особи, яка викликає емоцію презирства: *Dakikasi dakikasına uymaz* – неврівноважений (про людину); *Deli dolu* – необдуманий, навіжений, легковажний; *Gafile kelam nafile kelam* – дурня вчити – те ж, що мертвого лікувати; *Fıtıl vermek* – роздратовувати, сердити, грати на нервах. Однак, використовуючи ці вирази, мовець здебільшого не зневажає об’єкт мовлення саме через відсутність розуму, а через те, що він здійснив ненормальний, неприйнятний із точки зору мовця вчинок.

Нами було виявлено 11 ФО, що позначають презирство. Емоцію презирства, порівняно з гнівом і відразою, характеризує найнижчий рівень фізіологічного порушення. Це “холодна” емоція, яку супроводжують украй незначні зміни вегетатики.

Емоція презирства є дифузною і проявляється зневагою. Це основний афективний компонент забобонів і пересудів, пов'язаних з ворожістю і є афективним компонентом “холоднокровних” руйнівних тенденцій.

2.2.5. ФО, що виражають сором

Почуття сорому на рівні індивідуальності є емоцію негативної спрямованості, яку відчують у результаті дій індивіда, що ведуть до зниження позитивності особистісної ідентичності й зниження репутації [16, ст. 77].

Сором – це сильне осоромлення від усвідомлення про скоєння негожого вчинку або перебування у принизливій ситуації, в результаті чого людина відчуває себе спалюженою, знеславленою. Сором – це принизливий стан або, як пише С. Томкінс, внутрішня мука, хвороба душі.

Типовим вираженням сорому Ч. Дарвін вважав почервоніння обличчя, хоча багато людей, відчуваючи сором, не червоніють. Досліджуючи ФО, що виражають негативні й позитивні емоції, ми не випадково виявили цілий ряд ФО, де образ передає фізіологічні зміни в людині, що виражаються раптовим почервонінням обличчя (рідко зблідненням). Ці ФО також позначають стан

сором'язливості, сорому й вини, що призводять до мимовільної реакції організму в стані сорому: раптовий приплив крові в обличчі.

Аналіз ФО підгрупи сорому дозволив виявити такі семантичні моделі:

1) зовнішньо виражена міміка й жести людини, що являють собою:
 а) опускання голови, повік і шиї, відведений погляд, відвертання обличчя убік, що позначають стан сорому, зніяковілості: *Başı aşağıda* – посоромлений, з похиленою головою, *Boynu eğri* – букв. зігнута шия; похиливши голову від сорому, *Gözlerini kaçırmak* – ховати очі, відводити погляд, *Yüzünü yere getirmek (birinin)* – букв. опустити обличчя додолю; зробити щось ганебне;
 б) перцептивно-фізична реакція: *Göz kırpmadan* – букв. не кліпаючи оком; не соромлячись;

2) бажання зникнути, стати непомітним, заховатися від стороннього погляду, стати маленьким, “провалитися під землю”, що позначає внутрішнє переживання людини в стані сорому: *Ezilip büzülme* – букв. зіщулитись, забитись у куток; соромитись, ніяковіти під час розмови, *Yerin dibine geçmek* – зганьбитися, провалитись під землю (від сорому);

3) фізіологічні зміни людини, що виражаються: а) раптовим почервонінням (рідко зблідненням) обличчя і позначають стан осоромлення, сорому, що зовнішньо проявляються: *Kulak temelerine kadar kızarmak* – почервоніти до вух; б) відчуття жару в стані сорому: *Ateş bastı* – букв. кинуло в жар; спалахнув від сорому; в) збій дихання: *Boğuntuya getirmek* – букв. задушити когось; обійти когось, присоромивши за щось або не дати можливість сказати навіть слово;

4) мовленнєва реакція (вербальні дії), що виражаються репліками, розмовами, висловами: *Allahtan kork* – побійся Аллаха! не роби цього, посоромся!, *Oraya hangi yüzle gideceğiz?* – з яким обличчям ми туди підемо?

5) внутрішні переживання людини, що відбуваються в душі й серці, а саме докори сумління: *Yüreğine dert olmak* – відчувати докори сумління, дуже страждати в душі;

б) зовнішньо виражена поведінкова реакція людини в стані сорому, зняковіння: *El elde baş başta* – букв. *рука в руці, голова в голові; хапатися за голову, у великому збентеженні, зняковілості, Süt dökmüş kedi gibi* – букв. *як кішка, що розілляла молоко; як кіт, що нашкодив;*

Нами було виявлено 15 ФО, у позначенні сорому. Отже, можемо підсумувати, що підгрупа сорому характеризується експресивністю, але загалом ми не прослідковуємо поєднання декількох емоцій, оскільки це не складний емоційний стан.

2.2.6. ФО, що виражають страх

У літературі й усній турецькій мові одними з найчастіше вживаних є ФО зі значенням “страх”. І це не випадково, оскільки страх відноситься до негативних емоцій, які зустрічаються частіше ніж група ФО з позитивними емоціями. “Страх – це емоція, що виникає в ситуаціях загрози біологічному або соціальному існуванню індивідеума й спрямована на джерело дійсної або уявної небезпеки” [34, ст. 512]. У багатьох випадках механізм появи страху в людини є умовно-рефлекторним, у результаті отриманого раніше болю або певної неприємної ситуації. Також можливий і інстинктивний прояв страху. Поряд з емоцією “страх” ми також розглядаємо емоції “переляк”, “жах”, “паніка” як афективні страхи й сам “страх”.

Переляк або “несподіваний страх”, який є інстинктивним, характеризується оціпенінням, панічною втечею і неконтрольованим м’язовим збудженням. Його характерною рисою є коротка тривалість: оціпеніння швидко проходить і може змінитись руховим збудженням. Також може виражатись збільшенням частоти пульсу.

У *паніці* людина тікає від небезпеки тому, що заражається емоцією *страху* від інших людей, часом не розуміючи навіть саму небезпеку. Аргументи моралі тьмяніють перед владою панічного страху.

Під час жаху серце б'ється хаотично, людина втрачає свідомість, її обличчя блідніє, розширюються зіниці, усі м'язи клянуть або з'являється нестримне прагнення втекти.

Зовнішні вияви страху описані ще Ч. Дарвіном і є досить характерними: у людини тремтять руки, ноги, нижня щелепа, зривається голос, очі відкриті ширше, ніж у стані спокою й ін.

Наявність в турецькій мовленнєвій картині світу різних найменувань явища “страх” (*korku* – страх, переляк; *dehşet* – жах; *yılgı* – жах; *ürküntü* – переляк, паніка; *panik* – паніка) свідчить про градування почуття і про те, що концепт “страху” пов'язаний не лише з інформацією про “переляк”, але й з інформацією про “жах”, “паніку”.

У турецькій мові емоцію “страх” відносяться такі ФО: *Ecel terleri dökmek* – вкритися холодним потом (від страху), до смерті перелякатися; *Diken üstüne ilişmek (oturmak)* – сидіти як на голках.

Емоцію “страх” описують такі ФО: *Buz kesilmek* – застигнути, залякнутися; *завмерти* (від страху, подиву й ін.), *Kanı iliği kurumak* – сильно перелякатися, букв. кров засохла.

Емоцію “переляк” описують такі ФО: *Canı burnuna gelmek* – сильно перелякатися, досл. душа підійшла до носу; *Ödü kortak* – сильно перелякатися.

Емоцію “паніка” описують такі ФО: *Paniğe kapılmak* – впадати в паніку (від страху, хвилювання); *Çil yavrusu gibi dağılmak* – розбігтись врзнобіч; *Can havlı* – смертельний страх, паніка; щосили, з нелюдськими зусиллями.

У підгрупі “страх” серед ФО з образною основою можемо виділити такі семантичні моделі:

1) відчуття холоду (рідше підвищення температури), що позначають стан страху: *Buz kesilmek* – застигнути, залякнутися; *завмерти*; *Ateş basmak* – кинути в жар;

2) тремтіння, озноб, дефекація, що позначають стан страху: *İçi titremek* – боятись, тремтіти від страху; *Ağız tamburası çalmak* – зуб на зуб не потрапляє, стукати зубами; *Donupna etmek* – накласти в штани (зі страху);

3) зміна кольору обличчя (блідість), що позначає стан страху: *Benzi atmak* – збліднути від страху або хвилювання; *Benzi uçmak* – збліднути від страху; *Beti benzi kalmamak* – на (комусь) свого образу немає; *Beti benzi küll gibi olmak* – обличчя стало як порошок; *Rengi atmak (uçmak)* – збліднути від страху; *Yüzü gözü ağarmış* – він переніс великий (нервовий) стрес;

4) втрата звичного місцезнаходження внутрішнього органу (душі, серця, печінки), на позначенні стану страху: *Canı ağzına gelmek* – букв. Душа до горла підійшла; душа в н'яти втекла (зі страху); *Ciğeri ağzına geldi* – у нього душа в н'яти пішла; *Yüreği ağzına gelmek* – сильно перелякатись, душа в н'яти пішла;

5) порушення ритму дихання або посилене серцебиття, що передають стан страху: *Nefesi kesilmek* – перехопити подих зі страху; *Yüreği çarpmak/Yürek çarpıntısı* – завмирання серця (від страху); *Nabzi atmak* – битись від страху (про пульс);

6) втрата людиною свідомості, розуму, що позначають стан страху: *Aklı çıkmak* – втрачати голову, збожеволіти (від страху), наче щось має статись;

7) відчуття болі в серці, що позначає внутрішнє переживання людиною стан страху: *İci burkulmak* – щемити – про серце; *İci (yüreği) sız etmek* – серце йокнуло; *Yüreği sız etmek (sızlamak)* – відчувати сильний біль через страх;

8) широко відкриті очі від страху: *Gözleri fincan gibi açılmak/olmak* – витріщити очі (від подиву, страху); *Gözü yılmak* – букв. око злякалось; знітитися, злякатись;

Отже, нами було досліджено 31 ФО цієї підгрупи і ми можемо зробити висновок, що загалом образна основа ФО підгрупи страху в турецькій мові відбиває фізіологічні відчуття особи й поведінкову реакцію людини, що виражається мімікою і діями.

Висновки до Розділу 2

Внутрішній світ людини розташовується всередині фізичної оболонки і є центром думок, почуттів, емоцій і ін. Особливу роль тут відіграють різні органи і частини тіла людини, найголовнішим є серце і душа, як локус почуттів і голова, як локус думок.

В процесі спілкування людей виразні рухи (міміка, пантоміміка, мовлення) збагачують і диференціюються, отримуючи характер образної мови, специфічного коду для передачі різноманітних відтінків емоцій.

Емоції є невід'ємною частиною життя людини, але до цього часу не виявлено повного відображення в психологічних дослідженнях, на результати яких можна було б спиратися у лінгвістичному дослідженні вивчаючи тему ФО, що виражають позитивні й негативні емоції. Причина полягає в складності розпізнання часом невловимих емоцій людини і їхні розмежування.

Основу образності частини ФО складають різні кінетичні засоби, а саме жести і міміка. Жести – форма емоційного прояву психічних станів. Жести в ФО турецької мови представлені достатньо широко, у більшості семантичних підгрупах. Семантика таких ФО легко аргументується змістом відповідних змінних словосполучень.

ФО, внутрішня форма яких базується на міміці людини і знаходять своє віддзеркалення включає такі компоненти, як око, ніс, рот, обличчя, брови, лоб й ін., позначають певні емоційні стани. Загалом, процес ідіоматизації словосполучень, що описують елементи міміки і жести людини, несе універсальний характер.

Основним елементом більшості ФО є серце й душа людини. Больові відчуття, внутрішні переживання людини є образною основою ФО підгруп страху, хвилювання, радості. Джерелом емоційних виявів людської душі вважається серце. Ці ФО виникають у результаті переосмислення змінних або метафоричних станів серця. Реакція серця (душі) на різні нервово-психічні стимули знаходять своє віддзеркалення в образності ФО турецької мови.

Тож, багатозначність типів внутрішньої форми ФО, що базуються на метафорі, може бути зведена до трьох елементів прояву емоцій:

- 1) поведінкова реакція обличчя, включаючи: а) міміку; б) жести; в) активні дії, поведінка людини (фізична й мовленнєва реакція);
- 2) внутрішні переживання стану;
- 3) фізіологічні зміни внутрішніх органів і фізіологічні відчуття обличчя в певному емоційному стані (температурні, тактильні, оніміння й ін.).

Отже, ФО, що виражають емоційний стан людини, досить суттєво відображає емоційну сторону життя людини. Ці ФО складають значний пласт у фразеологічному фонді турецької мови. Більшість з них є образними й метафоричними за своєю внутрішньою формою, завдяки чому мають яскраво виражену експресивність в турецькій мові. Дослідження образності ФО дозволяє по новому звернути увагу на їхню інтерпретацію й експресивні властивості. Образна складова ФО дозволяє виявити семантичні відмінності між близькими за значенням ФО, що виражають негативні і позитивні емоції в межах однієї підгрупи, виявити зв'язок між ФО різних підгруп, а також їхню дифузність між підгрупами. Інформація, яку ми отримали в ході нашого дослідження, допоможуть краще зрозуміти глибинні механізми, що керують менталітетом турецького народу, способи лінгвістичного вираження багатьох емоцій.

Висновки

1. Для виявлення специфіки ФО турецької мови з погляду семантичного значення всі одиниці було співвіднесено за типологією фразеологізмів, запропонованою В. Виноградовим, яка була доповнена М. Шанським. Віднесення окремих слів, що мають образне значення, до якої-небудь групи фразеологізмів є неможливим, тому що фразеологічні єдності, зрощення й висловлення припускають наявність фрази, що складається щонайменше з двох лексем [15]. У розробці теоретичних проблем фразеології важливу роль відіграла класифікація В. В. Виноградова. У ній розкрито механізм творення фразеологічного значення, відношення семантики цього виразу до значень слів-компонентів, що його складають. Ця класифікація увійшла до фразеологічної науки, дістала широке визнання і стала придатною для застосування під час вивчення фразеології в різних мовах.

2. Образ у мові – це специфічний спосіб зберігання інформації. Особливе значення образів для лінгвістичних досліджень полягає в тому, що образ пов'язаний з певною асоціацією, яка викликає певну реакцію. Ці асоціації й реакції розкривають спільне й відмінне в світосприйнятті носіїв різних мов.

Ми виділяємо дві групи емоції, що проявляють певний стан людини: 1) ті, що позначають фізичний стан людини: хвороба, голод, холод, сп'яніння; 2) ті, що позначають психологічний і емоційний стан людини: радість, печаль, любов і ін. Різноманіття форм прояву емоцій і почуттів вимагає диференціювати й узагальнити їх і для більш розгорнутого опису терміну “базові емоції” ми звертаємось до робіт К. Ізарда, який виділяє п'ять критерій згідно з якими можна віднести певну емоцію до “базових” і з них виокремлюємо “фундаментальні” емоції як основу нашого дослідження, умовно об'єднавши її у дві групи, ми виділяємо: 1) позитивні емоції (зацікавлення, радість); 2) негативні емоції (страждання, гнів, відраза, презирство, страх, сором). У цілому ми виділяємо вісім підгруп ФО, які виражають позитивні й негативні емоції і їхні похідні.

3. Враховуючи те, що фразеологічний запас турецької мови безупинно розширюється за рахунок живої мови і усної творчості, ми підібрали найактуальніші еквіваленти ФО турецької мови для перекладу українською мовою.

4. Нами було класифіковано 141 ФО, що позначають позитивні і негативні емоції у вигляді турецько-українського словника (див. Додаток 3), розділивши їх на 8 підгруп (зацікавлення, радість, страждання, гнів, відраза, презирство, страх, сором).

5. Підгрупа “страх” є дифузною і найчисельнішою – нараховуючи 31 ФО у позначенні емоції “страх”; підгрупа фразеологізмів, що виражає емоцію “страждання”, так як і підгрупа “радість” налічують по 26 ФО; підгрупа фразеологізмів, що позначають емоцію “сором” налічує 15 ФО; підгрупа фразеологізмів, що позначають емоцію “гнів” налічує 13 ФО; підгрупа фразеологізмів, що виражає емоцію “презирство”, так як і підгрупа “відраза” налічують по 11 ФО; найменшу кількість ФО нам вдалось виявити у підгрупі фразеологізмів, що виражають емоцію “зацікавлення” – 8 ФО. Додаток 1 і 2 демонструють кількісні показники у відсотковому відношенні.

Özet

Araştırmamızın konusu “Modern Türkçede olumlu ve olumsuz hislerin belirlenmesinin deyimlerinin anlamsal özellikleri” dir.

Bu konu, Türkçede duyguları ve hisleri belirlenen deyimbilim üzerine çok sayıda makale, belimsel çalışma olmasına rağmen, yeterince araştırılmamıştır. Hissi süreçler insan yaşamında büyük rol oynar. Nesnel gerçeklik algımızı farklı kılan unsurlar, hem programlama aşamasında hem de söylenceyi gerçekleştirme aşamasında konuşma dahil tüm faaliyetlerde zorunlu tezahürlerini bulurlar. Modern bilimde, hislerin dil faaliyeti üzerindeki etkisi öncelikle psikologlar veya psikodilistler tarafından yapılan araştırmaların konusudur. Dilbilimsel araştırma çerçevesinde, hissi ifadelerin anlamlılıklarını sözcüksel ve sözdizimsel dil seviyelerinde değerlendiriyoruz.

Bu konuyu inceleme gereği, konuştuğumuz dilden (Ukraynaca veya Türkçe) bağımsız olarak konuşmada deyimlerin kullanmanın önemidir. Çünkü, konuşmamızı daha canlı, hissi, daha yaratıcı ve etkileyici kılan, görüntü ve ifade anlamını ifade eden deyimlerin özellikleridir.

Araştırmamızın amacı, olumlu ve olumsuz hisleri belirlenen 141 deyimlerdir.

Araştırmamızın öznesi olumlu ve olumsuz hislerin belirlenmesinin deyimlerinin anlamsal özellikleriyle ilgilidir.

Araştırmamızın amacı olumlu ve olumsuz hislerin belirlenmesinin deyimlerin anlamsal özelliklerinin ortaya çıkarmasıdır. Bu sınıflandırma deyimisel anlam yaratma mekanizması, söylemenin anlambiliminin, onu oluşturan kelime-bileşenlerin anlamları ile ilişkisi açıklandı. Bu sınıflandırma, deyimbilimin bir parçası haline geldi, geniş bir şekilde tanındı ve farklı dillerde deyimbilimin çalışmasında kullanılmaya uygun hale geldi.

Türk ve Ukraynaca dilbilimcilerin, phraseology alanındaki çalışmalarını özetleyen deyimlerin temel özelliğinin, deyimlerin farklı insanların konuşmalarında sürekli sözlü olarak kullanıldığı ve birçok bağlamda gerçekleştiği, yapısal-anlamsal istikrar ve yeniden üretilebilirlik olduğu belirtilmelidir.

Bizim için Amerikan his arařtırmacısı K.İ. Izard'ın sistemleřtirmesini deyimlerin sınıflandırılmasını temeli oldu. Kořullu olarak onu iki gruba birleřtirerek, ayırt ediyoruz: 1) olumlu hisler (ilgi, sevinç); 2) olumsuz hisler (korku, utanç, ařaęılama, ięrenme, hiddet, kaygı). Toplamda, olumlu ve olumsuz hisleri ve türevlerini ifade eden deyimlerin sekiz alt grubu tespit ediyoruz.

İnsanın iç dünyası fiziksel kabuęun içinde bulunur ve düşüncelerin, duyguların, hislerin vb. merkezidir. Burada, insan vücudunun çeřitli organları ve bölümleri tarafından özel bir rol oynanır; en önemlisi kalp ve ruh, duyguların yeri ve başın, düşüncelerin yeri olarak. Ayrıca, iletişim sürecinde insanlar ifade edici hareketler (yüz ifadeleri, pandomim, konuşma) zenginleřtirir ve farklılařtırır, figüratif bir dil karakterini, çeřitli duyguların iletimi için özel bir kodu alır.

Hisler, bir insanın hayatının ayrılmaz bir parçasıdır, ancak bugüne kadar olumlu ve olumsuz hislerin belirlenmesinin deyimlerinin konusunu inceleyen dilbilimsel bir çalıřmaya dayanan psikolojik çalıřmalarda tam bir yansıma bulunamamıřtır. Sebep, bazen zor insan duygularını ve farklılařmalarını tanımadaki zorluktur.

Deyimlerin imajının temeli, jestler ve yüz ifadeleri gibi farklı kinetik araçlardır. Jestler, ruhbilimsel durumların hissi bir biçimidir. Türk dilinin deyimlerindeki hareketler tüm anlamsal alt gruplarda yeterince geniřtir. Böyle deyimlerin semantięi, karřılık gelen sözcük deęiřkenlerinin içerięi ile kolayca kanıtlanabilir.

İç řekli kiřinin yüz ifadelerine dayanan ve yansımalarını bulan deyimler, göz, burun, aęız, yüz, kařlar, alın, vb. gibi bileřenleri içerir, bazı hissi durumları gösterir. Genel olarak, yüz ifadeleri ve jestlerin öęelerini tanımlayan deyimlerin deyimseleřtirilmesi süreci evrenseldir.

İnsanın kalbi ve ruhu deyimlerin çoęunun temel öęesidir. Acı duyuları, insanın içsel deneyimleri, korku, heyecan, neřenin alt gruplarının deyimlerin mecazi temelidir. Kalp, insan ruhunun hissi tezahürlerinin kaynaęıdır. Bu deyimler, deęiřkenlerin veya kalbin metaforik durumlarının yeniden düşünülmesinden kaynaklanır. Kalbin (ruhun) çeřitli nöro-psiřik uyaranlara tepkisi, Türkçenin deyimler görüntülerine yansır.

Böylece, metafor temelli deyimlerin içsel biçimlerinin belirsizliği, hislerin ifade edilmesinin üç unsuruna indirgenebilir:

- 1) aşağıdakileri içeren yüz davranış yanıtı: a) yüz ifadeleri; b) jestler; c) aktif eylemler, insan davranışı (fiziksel ve konuşma tepkisi);
- 2) iç durum tecrübesi;
- 3) iç organlardaki fizyolojik değişiklikler ve yüzün fizyolojik duyumları belirli bir hissi durumda (sıcaklık, dokunsal, uyuşukluk vb.).

Bu nedenle, bir insanın hissi durumunu ifade eden deyimler, insan yaşamının hissi yönünü önemli ölçüde yansıtır. Bu deyimler, Türkçe deyimbilim fonunda önemli bir katman oluşturur. Birçoğu, Türkçe dilinde belirgin bir şekilde ifade ettikleri için figüratif ve mecazidir. Deyimlerin figürativin araştırması, onların yorumlanmasına ve etkileyici özelliklerine yeni dikkat çekmemizi sağlar. Deyimlerin figürsel bileşeni bir alt gruptaki olumsuz ve olumlu hisleri belirlenen yakın anlamlı deyimler arasındaki anlamsal farklılıklar, Farklı alt grupların deyimleri arasındaki bağlantı ve alt gruplar arasındaki difüzyon tanımlamaya izin verir. Araştırmamız sırasında aldığımız bilgiler, Türk halkının zihniyetini, birçok hisin dilbilimsel anlatımını yöneten altta yatan mekanizmaları daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır.

Список використаних джерел

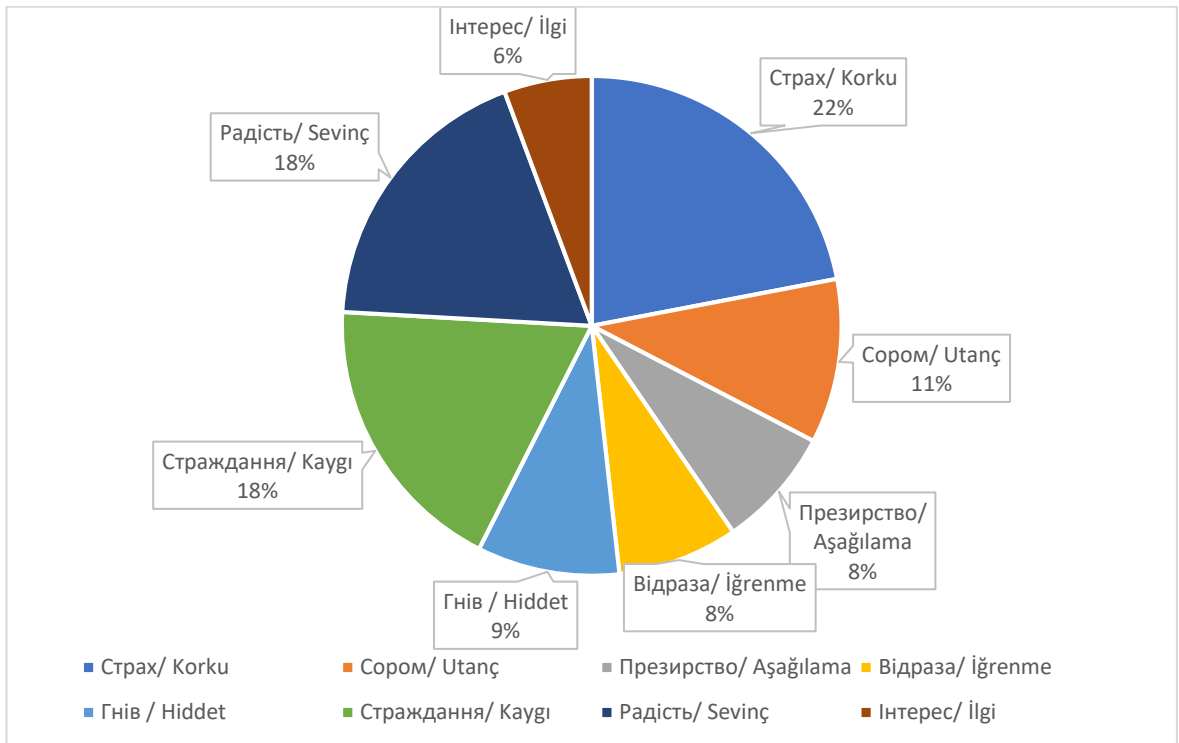
1. Aksoy O. Atasözleri Sözlüğü, İstanbul: İnkılap Kitap Evi, 1995. – 486 s
2. Lakoff G. Metaphors We Live By, Chicago; Lo Press, 1980. – 242 s.
3. Levent I. Atasözleri Sözcükleri, İstanbul: Bu Yayınevi, 1992. – 270 s.
4. Türk Dil Kurumu [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.tdk.gov.tr>
5. А. Кемпенски. Психические состояния, Сост. и общ. ред. Л.В.Куликова. – СПб.: 2000. – С.230 - 231.
6. Болотнікова А. А. Семантичні особливості фразеологізмів у позначенні позитивних і негативних емоцій у сучасній турецькій мові, Матеріали Міжнародної студентської науково-практичної конференції “Ad orbem per linguas. До світу через мови”. – Київ, 2019. – С. 22-24
7. Веретенников А. А. Многочисленные глагольные фразеологизмы в персидском языке: Автореф. дис. канд.филол.наук. М., 1986. – 23 с.
8. Виноградов В. В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины, Труды Юбилейной научной сессии ЛГУ [1819-1944]. – Л.: ЛГУ, 1946. – 190 с.
9. Є. Д. Чак складні випадки українського слововживання – Київ : Радянська школа, 1969. - 219 с.
10. Жельвис В. И. Эмотивный аспект речи. Психологическая интерпретация речевого воздействия, Ярославль: Логос, 1990. – 82 с.
11. Жуков В.П. Семантика фразеологических оборотов, М.: Наука, 1978. – 242 с.
12. Изард К. Психология эмоций. пер. с англ. СПб., 1999. 464 с.
13. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учебник для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высшая школа, 1990 – 253 с
14. Кубрякова Е. С. Глаголы действия через их когнитивные характеристики, Логический анализ языка. Модели действия. – М.: Наука, 1992. – С. 84-90.

15. Кунин А.В. Фразеология английского языка – М.: Высшая школа, 1972. – 375 с.
16. Мансурова О.Ю. Великий турецько-російський російсько-турецький тематичний словник. – К.: Вища школа, 2008. – 736 с.
17. Петухова В. Н. Проблема отвращения в современной психологии, Современная психология: материалы V Междунар. науч. конф. – Казань: Бук, 2017. С. 4-19. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://moluch.ru/conf/psy/archive/254/13046>
18. Покровская Я. А. Отражение в языке агрессивных состояний человека: (на материале англо и русскоязычных художественных текстов): дис... канд. филол. наук / Я. А. Покровская – Вологоград, 1998. – 186 с.
19. Потебня А. А. Мысль и язык, Слово и миф : Сборник научных трудов / под ред. А. Л. Топоркова. – М. : Правда, 1989. – С. 17– 200 с.
20. Приходько Н. А. Языковые средства выражения эмоционального состояния радости (на материале произведений Сомерсета Моэма «Театр» и «Луна и грош»), Язык художественной литературы. *Lingua mobilis* №2 (41), 2013 – С. 20-24
21. П. Экман. Узнай лжеца по выражению лица, С-Пб.: Питер, 2010 – 272 с.
22. Сакаева Л. Р. Отражение антропоцентризма во фразеологии английского, русского и таджикского языков, дис. ... канд. фил. наук, Казань. 2004
23. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія – Полтава: Довкілля-К., 2006 – 716 с.
24. Серебренников Б. А. Номинация и проблема выбора, Языковая номинация. Общие вопросы – М.: Наука, 1981. – 206 с.
25. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови: монографія, АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні – Київ: Наукова думка, 1973. – 279 с.

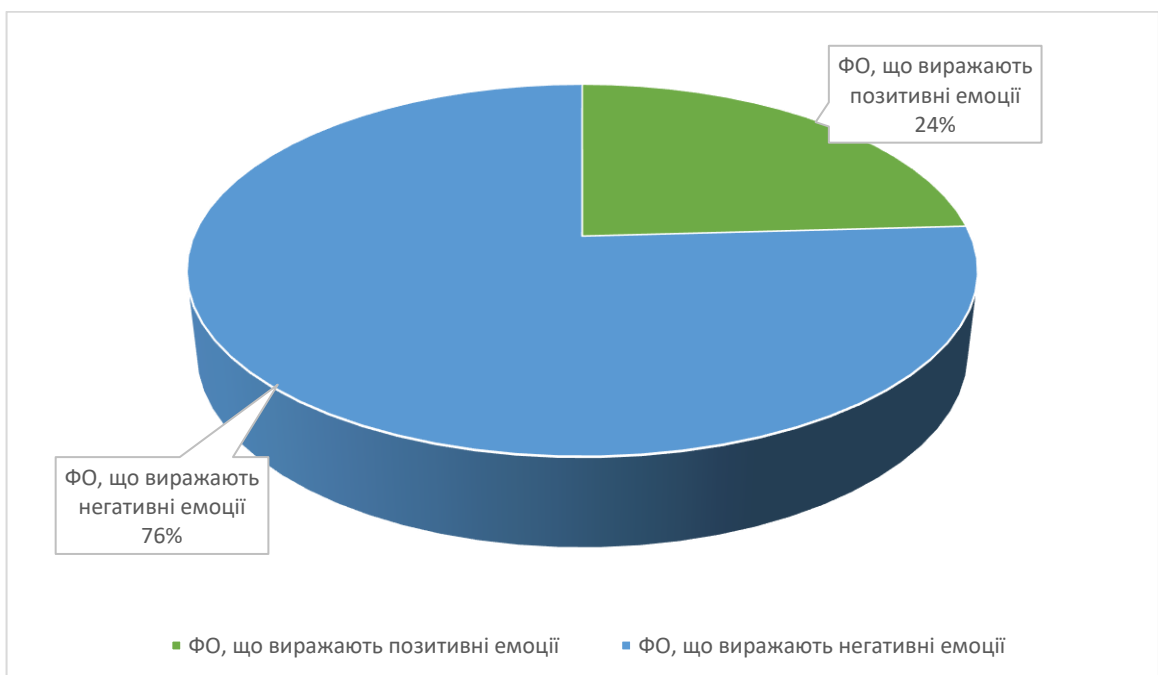
26. Словник фразеологізмів української мови / НАН України, Ін-т укр. мови, Укр. мов.-інформ. фонд; [уклад.: В. М. Білоноженко й ін. ; відп. ред. В. О. Винник]. – Київ: Наук. думка, 2003. – 786 с., Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001851>
27. Солодуб Ю. П. Сопоставительный анализ структуры лексического и фразеологического значений, Филологические науки. – М., 1997. – № 5. – 559 с.
28. Телия В. Н. Фразеология в контексте культуры.– М.: Языки русской культуры, 1999. – 336 с.
29. Телия В. Н. Что такое фразеология– М.: Просвещение, 1966. – 114 с.
30. Шанский Н. М. Лексикология современного русского языка. №2. М.: Просвещение, 1972 – 368 с.
31. Шанський Н. М. Содержание и структура школьного учебника русского языка для нерусских. Русское языкознание и лингводидактика. – М., 1985. С. 203-215
32. Шаховский. В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Воронеж : Изд-во Воронежск. гос. ун-та, 1987. – 192 с.
33. Шмелев Д. Н. Современный русский язык, учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по специальности № 2101 "Русский язык и литература" /. – М. : Просвещение, 1977. – 336 с.
34. Щербатых Ю.В. Психология страха: популярная энциклопедия – М.: Изд-во Эксмо, 2003. – 512 с.

Додатки

Додаток 1.

Додаток 2.

Додаток 3.

**Турецько-український словник ФО, що позначають позитивні й
негативні емоції**

<i>Зацікавленість</i>	
1. Çakılıp kalmak	1. простягнути руку, втручатися у щось, проявляти зацікавленість
2. Dört gözle beklemek	2. пильно, довго або часто вдивлятися
3. El atmak	3. простягнути руку, втручатися у щось, проявляти зацікавленість
4. Gönlü ilişmek	4. букв. душа зачепилась; проявляти зацікавленість до чогось, бути захопленим, зачарованим
5. Göz kamaştırmak	5. вражати, чарувати, полонити
6. Gözleri faltaşı gibi açılmak	6. широко відкрити очі (від зацікавленості, здивування)
7. Gözlerini alamamak	7. не в змозі відвести очей від чогось
8. Kara kara düşüncelere dalmak	8. занурюватися в думки, замислюватися
<i>Радість</i>	
1. Ağzı kulaklarında olmak	1. не тямити себе з радощів, не чути у радощах, посмішка до вух
2. Akli başından gitmek	2. букв. розум вийшов з голови; розгубитись, не знати, що робити (від радості, страху)
3. Ayağına sıcak su dökmek	3. зустрічати з радістю (за

	турецькою традицією зустрічі дорогого гостя
4. Bastığı yeri bilmemek	4. не відчувати під собою ніг від радості
5. Başı havalanmak	5. втратити голову, бути без пам'яті (від кохання, щастя)
6. Başlı hoş olmak	6. добре себе почувати, жити в задоволення
7. Başına teller takınmak	7. букв. вплітати в коси золоті нитки; очманіти від радості, дуже радіти
8. Bayram etmek	8. букв. святкувати; зрадіти
9. Bey devesi (danası) gibi yan gelip geviş getirmek	9. букв. як верблюду (корова) жувати жуйку; безтурботно жити
10. Büyük altından gülmek	10. букв. сміятися з-під вус; насміхатись, висміювати
11. Çalmadan oynamak	11. букв. танцювати без музики; бути в хорошому гуморі, бути в гарному (веселому) настрої (без відомої причини)
12. Eli koynunda	12. букв. руки зібрані в лікті; безтурботний, задоволений своїм станом
13. Eline güneş girmek	13. бути щасливим, посміхнутися – про щастя
14. Göklere çıkmak	14. розкошувати, бути в захваті, бути на сьомому небі
15. Gönlü hoş olmak	15. букв. душі приємно; бути (залишитись) задоволеним, зрадіти
16. Gözlerinin içi gülmek	16. букв. очі всередині

	сміються; світитися радістю – про очі
17. Gözümün bebeği	17. світло очей моїх! радість моя!
18. Gülmekten yerlere serilmek (yatmak)	18. реготати (сміятися) досхочу, заходитися від сміху
19. İçi içine sığmamak	19. букв. душа в душі не поміщається; не знаходити собі місця (від радості, хвилювання і т.д.)
20. Kadir gecesini doğmuş	20. букв. мати народила його в ніч Могутності й Приречення (27-а ніч Рамадану, коли Мухаммеду був дарований Коран), народжений в сорочці, народжений під щасливою зіркою
21. Kûlahını (fesini) havaya atmak	21. букв. кидати вгору шапку (від радісті)
22. Mal bulmuş Mağribi gibi	22. букв. як житель Магрибу, що знайшов багатство; бути не в собі від радісті, відчувати неймовірне задоволення
23. Pirzola yemek	23. <i>арго</i> букв. їсти м'ясо грудинки; сміятися, щиритись
24. Sakalına gülmek (birinin)	24. сміятися в обличчя, відкрито сміятися з когось
25. Toz pembe görmek (dünyayı)	25. дивитися на світ в рожевому світлі/ через рожеві окуляри
26. Yüreği ferahlamak/ serinlemek	26. букв. серце похолело; заспокоїтись, відлягло від серця; повеселіти
Страждання	

1. Acı çekmek	1. страждати, мучитись (фізично, морально)
2. Anasını ağlatmak	2. букв. змусити чийось матір плакати; завдавати страждань / муки / горе
3. Ayağa kaldırmak (herkesi)	3. букв. підняти усіх на ноги, змусити когось хвилюватись
4. Bağrını doğramak	4. букв. нарізати серце; спричиняти великі страждання
5. Bağrını hun (kan) etmek	5. букв. закривавити груди (серце); змусити страждати, завдати багато горя
6. Beli bükülme	6. букв. поперек зігнувся; зламатись (зігнутись) від горя
7. Can boğaza gelmek	7. букв. душа підходить до горла; дійти до ручки (від страждання)
8. Can çekişmek	8. бути в агонії; мучитися, страждати
9. Can sıkıntısı	9. букв. душевне хвилювання; хвилюватися
10. Can yakmak	10. букв. спалювати душу, тиснути; мучити, дратувати
11. Canı ağzına/ boğazına/ burnuna gelmek	11. букв. душа підійшла до рота/ горла/ носа; змарніти (від хвилювання, турбот); дуже налякатися
12. Canı yanmak	12. букв. душа горить; зазнавати гострий біль
13. Damarına basmak	13. букв. наступити на вену; зачепити за живе

14. Dizini dövme	14. бити по коліну; перен. засмучуватися, кряти себе
15. Dizini dövme	15. забити (вдарити) коліно; перен. засмучуватись, мучитись
16. Etekleri tutuşmak	16. букв. хапатися за низ спідниці; розхвилюватися, збентежитись
17. Fitili almak	17. букв. взяти фітіль; занепокоїтись; розлютитися, вийти з себе, вибухнути
18. Gönül darlığı	18. букв. вузькість душі; туга, втома, хвилювання душі
19. Gözü arkada kalmak	19. букв. очі лишилися на спинні, мучитись думками, залишатися з неспокійною душею
20. İç ağrısı	20. душевний біль, сердечна мука
21. İçi sıkılmak	21. душа болить
22. Kan ağlamak	22. гірко плакати, плакати гіркими сльозами
23. Kendini yerden yere çalmak (vurmak)	23. побиватися, журитися; шаленіти, не знаходити собі місця (від злості, хвилювання)
24. Mum gibi erimek	24. танути мов свічка, худнути від занепокоєння (хвилювання, горя)
25. Yaşını içine akıtmak	25. букв. сльози пролити в душу; приховувати своє горе, не подавати знаку
26. Yüreği daralmak	26. серце стисло від тривоги

Гнів – hiddet	
1. Ağız dolusu küfretmek	1. вибухнути лайкою
2. Ağzına geleni söylemek	2. букв. говорити абищо; говорити зі злобою; розкидатись гнівними словами
3. Ağzını bozmak	3. лаятися, сваритися
4. Canı sıkılmak	4. букв. душі нудно; засмучуватись, дратуватися через будь-що, бути не в дусі, бути пригніченим, нудьгувати
5. Cart curt etmek	5. сердито бурмотіти, говорити сердито для остраху
6. Çileden çıkmak	6. вийти з себе, втратити самоконтроль
7. El kaldırmak	7. підняти руку, замахнутися на когось
8. Gözleri (gözü) kararmak	8. букв. потемніти в очах; втратити самоконтроль, вчинити щось несвідомо, не впізнавати себе від гніву
9. Gözlerinin akına kadar sararmak	9. букв. збліднути до білків власних очей; зблідніти як полотно
10. Gürültü çıkarmak	10. підіймати шум, лаятись
11. Hop oturup hop kalkmak/ Kalkıp kalkıp oturmak	11. бути у стані непосидючості, не знати, що робити (від гніву, роздратування)
12. Kendini yerden yere çalmak	12. букв. кидатися з місця на місце, шаленіти, не знаходити собі місця (від злості)

13. Kızıl (kızılca) kıyameti koparmak	13. лютувати
<i>Відраза</i>	
1. Çatık yüz (çehre, surat)	1. насуплене обличчя
2. Çehne eğritmek	2. скривитись, зробити кисле обличчя
3. Çıktık kaş	3. насуплені брови, насуплене обличчя
4. Fena gözle bakmak	4. дивитись недружелюбно
5. Gönlü (içi) kararmak	5. відчувати відразу до життя, не хотіти жити
6. Gönlü bulanmak	6. букв. нудити; відчувати відразу
7. Gönlünü bulandırmak	7. викликати відразу, сердити, обурювати; викликати підозру
8. İç karartıcı	8. щемливий, гнітючий душу
9. İçi kabarmak (kalkmak)	9. нудити; душити, підходити до горла (про сльози)
10. Lokma ağzında büyümek	10. втратити апетит, не лізти в горло
11. Yüzünü buruşturmak	11. зморщитися, зморщити обличчя, зробити кисле обличчя
<i>Презирство</i>	
1. Ağzının payını (kalayını, ölçüsünü) vermek	1. поставити на місце
2. Alaya almak	2. висміювати когось
3. Çiğ çiğ yiyecek (birini)	3. нищити когось докорами, причіпками
4. Dakikası dakikasına uymaz	4. невірноважений (про людину)
5. Deli dolu	5. необдуманий, навіжений, легковажний

6. Dudak bükme	6. досл. стиснути губи; виразити невдоволення
7. Fıtıl vermek	7. роздратовувати, сердити, грати на нервах
8. Gafile kelam nafile kelam	8. дурня вчити – те ж, що мертвого лікувати
9. Maytaba almak (birini)	9. зробити когось посміховиськом, висміювати, глузувати
10. Sakalına soğan doğaramak	10. насміхатися, знущатися, глузувати
11. Yüzünden (suratından) düşen yüz (bin) parça	11. насуплений, похмурий, незадоволений, злий; з кислою міною на обличчі
<i>Сором</i>	
1. Allahtan kork	1. побійся Аллаха! не роби цього, посоромся!
2. Ateş bastı	2. букв. кинуло в жар; спалахнув від сорому
3. Başı aşağıda	3. посоромлений, з похиленою головою
4. Boğuntuya getirmek	4. букв. задушити когось; обійти когось, присоромивши за щось або не дати можливість сказати навіть слово
5. Boynu eğri	5. букв. зігнута шия; похиливший голову від сорому
6. El elde baş başta	6. букв. рука в руці, голова в голові; хапатися за голову, у великому збентеженні, зніяковілі
7. Ezilip büzölmek	7. букв. зіщулитись, забитись у

	куток; соромитись, ніяковіти під час розмови
8. Göz kırpamadan	8. букв. не кліпаючи оком; не соромлячись
9. Gözlerini kaçırmak	9. ховати очі, відводити погляд
10. Kulak memelerine kadar kızarmak	10. почервоніти до вух
11. Oraya hangi yüzle gideceğiz?	11. з яким обличчям ми туди підемо?
12. Süt dökmüş kedi gibi	12. букв. як кішка, що розілляла молоко; як кіт, що нашкодив
13. Yerin dibine geçmek	13. зганьбитися, провалитись під землю (від сорому)
14. Yüreğine dert olmak	14. відчувати докори сумління, дуже страждати в душі
15. Yüzünü yere getirmek (birinin)	15. букв. опустити обличчя додолу; зробити щось ганебне;
Страх	
1. Ağız tamburası çalmak	1. зуб на зуб не потрапляє, стукати зубами
2. Akli çıkmak	2. втрачати голову, збожеволіти (від страху), наче щось має статись
3. Ateş basmak	3. кинути в жар
4. Benzi atmak	4. збліднути від страху або хвилювання
5. Benzi uçmak	5. збліднути від страху
6. Beti benzi kalmamak	6. на (комусь) свого образу немає
7. Beti benzi kül gibi olmak	7. обличчя стало як порох
8. Buz kesilmek	8. застигнути, залякнути; завмерти (від страху, подиву й ін.)
9. Can havlı	9. смертельний страх, паніка;

	щосили, з нелюдськими зусиллями
10. Canı ağzına gelmek	10. букв. душа до горла підійшла; душа в п'яти втекла (зі страху)
11. Canı burnuna gelmek	11. сильно перелякатись, досл. душа підійшла до носу
12. Ciğeri ağzına geldi	12. у нього душа в п'яти пішла
13. Çil yavrusu gibi dağılmak	13. розбігтись врізнобіч
14. Diken üstüne ilişmek (oturmak)	14. сидіти як на голках
15. Donuna etmek	15. накласти в штани (зі страху)
16. Ecel terleri dökmek	16. вкритися холодним потом (від страху), до смерті перелякатися
17. Gözleri fincan gibi açılmak/olmak	17. витріщити очі (від подиву, страху)
18. Gözü yılmak	18. букв. око злякалось; знітитися, злякатись
19. İci burkulmak	19. щемити (про серце)
20. İçi (yüreği) cız etmek	20. серце йокнуло
21. İçi titremek	21. боятись, тремтіти від страху
22. Kanı iliği kurumak	22. сильно перелякатись, букв. кров засохла
23. Nabzı atmak	23. битись від страху (про пульс)
24. Nefesi kesilmek	24. перехопити подих зі страху
25. Ödü kopmak	25. сильно перелякатись
26. Paniğe kapılmak	26. впадати в паніку (від страху, хвилювання)
27. Rengi atmak (uçmak)	27. збліднути від страху
28. Yüreği ağzına gelmek	28. сильно перелякатись, душа в п'яти пішла
29. Yüreği cız etmek (cızlamak)	29. відчувати сильний біль через страх

30. Yüreği çarpmak/Yürek çarpıntısı	30. завмирання серця (від страху)
31. Yüzü gözü ağarmış	31. він переніс великий (нервовий) стрес